

İBN ŞİHÂB EZ-ZÜHRÎ'YE (ÖL. 124/742) NİSPET EDİLEN MİSİR MENŞELİ BİR PAPİRÜSTEKİ RİVÂYETLERİN MÜTÂBAAT BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Hüseyin AKGÜN*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 10 Haziran 2020, **Kabul Tarihi:** 12 Ağustos 2020, **Yayın Tarihi:** 30 Eylül 2020, **Atf:** Akgün, Hüseyin. "İbn Şihâb Ez-Zührî'ye (Öl. 124/742) Nispet Edilen Mısır Menşeli Bir Papirüsteki Rivâyetlerin Mütâbaat Bakımından İncelenmesi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/2 (Eylül 2020): 651-687.

<https://doi.org/10.33415/daad.750836>

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 10 June 2020, **Accepted:** 12 August 2020, **Published:** 30 September 2020, **Cite as:** Akgün, Hüseyin. "Reviewing Narratives on an Egyptian Papyrus that is Attributed to Ibn Shihâb al-Zuhrî (d. 124/742) in terms of Mutâba'at". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 20/2 (September 2020): 651-687.

<https://doi.org/10.33415/daad.750836>

Öz

Bu çalışmada daha önce Nabia Abbott (1897-1981) tarafından yayımlanan *Chicago Oriental Institute Kütüphanesi*'nde 17627 numara ile kayıtlı bulunan hicrî 2. yüzyılın sonu veya 3. yüzyılın başlarına ait olduğu tespit edilen bir papirüs ele alınarak tahlil edilmeye çalışılmıştır. Papirüsteki hadislerin tamamı (16 hadis) İbn Şihâb ez-Zührî'den (öl. 124/742) Ukayl b. Hâlid el-Eylî (öl. 144/761) aracılığıyla nakledilmektedir. Dolayısıyla Zührî'ye ait yazılı bir kaynaktan nakledildiği kuvvetle muhtemeldir. Bunların 14'ü merfû, 1'i mevkûf, 1'i maktûdur. Çalışmadaki diğer bir amaç ise farklı coğrafyalardaki hadis verileri arasındaki uyumu göstermektir. Bu doğrultuda papirüs sayfasındaki hadisler, rivâyetlerin Zührî'ye aidiyetleri ve sıhhati noktasında mütâbaat bakımından ele alınmıştır. Bu araştır-

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, huseyinakgun@hotmail.com, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-5335-9901>

mayla bazı oryantalistlerin hadislerin senedlerinin sistematik olarak vasledildiği yönündeki iddialarının da asılsız olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Farklı coğrafyalardaki hadis verileri arasındaki uyumu da göstermeyi amaçlayan bu çalışmada, Mısır özelinde hadiste yazılı edebiyatın yaygınlığı ve bunun sonraki musanniflere etkisi ortaya konulmaya da çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zührî, Mısır, Papirüs, Mütâbaat, Rivâyet Coğrafyası.

Reviewing Narratives on an Egyptian Papyrus that is Attributed to Ibn Shihâb al-Zuhrî (d. 124/742) in terms of Mutâba'ât

Abstract

We endeavored to review a papyrus that was published by Nabia Abbott (1897-1981) and is numbered as 17627 in *Chicago Oriental Institute Library* and also dated to the Hijri 2nd century or early 3rd century. All the hadiths (16 hadiths) in papyrus are cited by 'Uqayl b. Hâlid al-Aylî (d. 144/761) who was a student of Ibn Shihâb al-Zuhrî. Accordingly, it is highly possible that it was transferred from a written source belonging to Zuhrî. 14 of related hadiths are marfu'; 1 of them is maqtu'. Another purpose was to show the harmony between hadith data in different geographies. In this respect, hadiths on papyrus page were analyzed based on accuracy and belongingness of narratives to Zuhrî in terms of followers (mutâba'ât). This study also tried to reveal the rootlessness of allegations which assume that hadiths that are narrated by some orientalist are systematically combined. We, in addition to all these, endeavored to reveal the currency of literature of hadith specific to Egypt and its effects on the following musannifs in this study which also aimed to show the harmony between the data of hadith

Keywords: al-Zuhrî, Egypt, Papyrus, Mutâba'ât, Narrative Geography.

Giriş

Daha önceki bir çalışmada Mısırlı Yezîd b. Habîb'in (öl. 128/746) rivâyetleri esas alınarak Mısır kaynaklı rivâyetler ile özellikle Hicâz (çoğu Medine) kaynaklı rivâyetler arasındaki ilişki, hadislerin isnâdlarından hareketle araştırılmış; söz konusu araştırmada Mısırlı bir râvinin Hicaz menşeli hadislerinin, Mısır'da yaklaşık 100 yıl rivâyet edildikten sonra hicrî 3. yüzyıl müdevvinleri/musannifleri tarafından her iki bölgeden de aynı şekilde tedvin edilmiş olduğu gösterilmeye çalışılmıştı.¹ Bu araştırmada ise yine Mısır menşeli bir papirüsteki² Medine kaynaklı hadisler, Medine ve diğer beldelerdeki mütâbileri ile karşılaştırılmaya çalışılacaktır.

¹ Bk. Hüseyin Akgün, "Bölgelerarası Rivâyet Farklılıkları Açısından Mısır'daki Hadis Kültürünün Tahlili (Yezîd b. Ebî Habîb'in (öl. 128) Rivâyetleri Özelinde)", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (2015), 7-29.

² Bk. Ek-1 ve Ek-2.

Araştırmada kullanılan belge ise daha önce Nabia Abbott (1897-1981) tarafından yayımlanan Chicago Oriental Institute Kütüphanesi'nde 17627 numara ile kayıtlı bulunan hicrî 2. yüzyılın sonu veya 3. yüzyılın başlarına ait olduğu tespit edilen bir papirüstür.³ Söz konusu belgedeki rivâyetlerin tamamı Leys b. Sa'd'ın (öl. 175/791) Ukayl b. Hâlid el-Eylî'den (öl. 144/761), onun da İbn Şihâb ez-Zührî'den (öl. 124/742) rivâyet ettikleri 14'ü merfû, 1'i mevkûf, 1'i maktû (Zührî'nin kanaati) hadis olmak üzere 16 rivâyetten oluşmaktadır.⁴ Bu hadislerin çoğu belağ sîgasıyla nakledilmektedir.

Papirüsün tahliline geçmeden önce papirüsün râvileri ve muhtemel katipleri hakkında kısa bir bilgi vermek uygun olacaktır.

A) Papirüsün Râvileri ve Muhtemel Kâtipleri

Yukarıda belirtildiği üzere papirüsteki hadislerin tamamı İbn Şihâb ez-Zührî'den, Ukayl b. Hâlid el-Eylî aracılığıyla Leys b. Sa'd tarafından nakledilmiştir. Dolayısıyla öncelikle bu iki râvi hakkında kısa bir bilgi verilecektir.

Ukayl b. Hâlid el-Eylî (öl.144/761): Ukayl, bugün Ürdün'ün güneyinde Mısır yakınlarındaki Eyle (Akabe) şehrinde dir. O, Zührî'nin hadisleri konusunda bir otoritedir. Zührî'nin Eyle'de bir arazisi vardı. Ukayl buradayken ondan hadislerini yazmıştır.⁵ Ebû Hâtim er-Râzî (öl. 277/890) de, onun bir kitap sahibi olduğu ve Zührî'den hadis yazdığını bildirmektedir.⁶ Haza da ve seferde onunla dört yıl beraber olduğu bildirilmiştir.⁷ Ukayl, güvenilir bir râvi olarak kabul edilmiştir. Fustât'ta vefat etmiştir.⁸ Bazı kaynaklarda Ukayl'ın sahip olduğu bir kitabının, Leys'in torunu Abdülmelik b.

³ Söz konusu papirüs tarafımızdan tekrar gözden geçirilerek değerlendirilmiştir. Abbott'un papirüs hakkındaki değerlendirmeleri için bk. Nabia Abbott, *Studies in Arabic literary Papyri II: Qur'anic commentary and tradition* (Chicago: The University of Chicago, 1967), 166-184.

⁴ Birinci hadisle ilgili bir kanaate sahip olunamadığından değerlendirmeye alınmamıştır. Ayrıca rivâyetlerden birisi (9. rivâyet) aynı hadisin farklı bir isnâdla mevkûf olarak rivâyetidir.

⁵ Bk. Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasen İbn Asâkir, *Târihu Medîneti Dimaşk*, thk. Ömer b. Garâme el-Amravî (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1995), 41/46; Ebû Abdullah Şemseddin Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb Arnaût (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 6/301-302.

⁶ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Beirut: Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, 1952), 7/43.

⁷ İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk*, 41/41.

⁸ Zehebî, *Siyer*, 6/302.

Şuayb b. Leys (öl. 248/862) tarafından rivâyet edildiği haber verilmektedir.⁹

Leys b. Sa'd (öl. 175/791): 94/713 yılında Mısır'da dünyaya geldi.¹⁰ Onun tahsil hayatının ilk yıllarına ait kaynaklarda kesin bilgiler yer almamaktadır. Ancak Leys'in, Mısır medresesinde yetişen büyük fakih ve muhaddis Yezîd b. Ebî Habîb'in (öl. 128/746), önde gelen talebelerinden biri olduğu ve onun ders halkasında yetiştiği belirtilmektedir.¹¹ 113/732 yılında yaptığı hac ziyareti esnasında Mekke'de içlerinde Atâ b. Ebî Rebâh, İbn Ebî Müleyke, İbn Şihâb ez-Zührî, Ebu'z-Zübeyr ve İbn Ömer'in âzatlısı Nâfi'in de bulunduğu birçok âlimle görüştüğü kaydedilmektedir.¹² Onun, doğrudan Zührî'den rivâyetleri bulunduğu gibi, başkaları aracılığıyla da ondan hadis nakletmiştir.¹³ Değişik tarihlerde Medine'de bulunan Leys'in, kâtibi Ebû Sâlih (öl. 223/838) ile 161/778 yılında Irak'a gittikleri rivâyet edilmektedir. Ayrıca buradayken Bağdat'tayken Hüseyim el-Vâsıtî'nin (öl. 183/799) kitaplarını elde ettiği ve Hüseyim'den bunları dinlediği bilinmektedir.¹⁴ Aynı zamanda onun, Irak'tayken hadis de naklettiği kaydedilmektedir.¹⁵ Hadis ve fıkıh dışında değişik ilim dallarında söz sahibi olan Leys¹⁶ Mısır'ın en güvenilir râvisi olarak da kabul edilmiştir.¹⁷ Çok sayıda hocası ve öğrencileri bulunan Leys 175/791 yılında Mısır'da vefat etmiştir.¹⁸ Leys'in hadisleri yazdığı ve kitap sahibi olduğu bilindiği gibi,¹⁹ hadisleri rivâyet konusunda icâzet isteyenlere icâzet verme konusunda geniş davrandığı da söylenmektedir.²⁰ Rivâyet tekniğinde arz usu-

654 | db

⁹ Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Bağdâdî Hatîb, *Târihu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2002), 11/155. Krş. Abbott, *Papyri*, 172-173.

¹⁰ Zehebî, *Siyer*, 8/137.

¹¹ Hasan Cirit, "Hicrî II. Asır Muhaddis ve Fakihlerden Leys b. Sa'd, İlmi Kişiliği ve Eserleri", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 18 (2000), 190.

¹² Şükrü Özen, "Leys b. Sa'd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/165.

¹³ Zehebî, *Siyer*, 8/138. Aynı durum Nâfi'den rivâyetlerinde de görülmektedir. Bu durum onun isnâdlarındaki doğruluğuna ve tedlîs yapmadığına dair güçlü bir karinedir.

¹⁴ Zehebî, *Siyer*, 8/145.

¹⁵ Zehebî, *Siyer*, 8/153.

¹⁶ Zehebî, *Siyer*, 8/147.

¹⁷ Onun hakkında değişik âlimlerin övgüleri için bk. Zehebî, *Siyer*, 8/154-156.

¹⁸ Hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984), 8/412-417; Özen, "Leys b. Sa'd", 164-168.

¹⁹ Bk. İbn Hacer, *Tehzîb*, 8/414-415.

²⁰ Bk. Ebû Muhammed Hasan b. Abdurrahman Rânehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil bey-ne'r-râvî ve'l-vâ'î*, thk. Muhammed Acâc el-Hatîb (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984), 440; Ebû

lüne ilk başvuran muhaddislerden kabul edilen Leys,²¹ hadisçilerin çoğunluğunun görüşünün aksine hadis rivâyet usullerinden kitâbet ve münâvele yoluyla rivâyette bulunmayı, isteyene hadis yazıp yollamayı câiz göürdü. Meselâ Yahyâ b. Saîd el-Ensârî'nin (öl. 143/760) ve Hişâm b. Urve'nin (öl. 146/763) mektupla gönderdikleri rivâyetleri tahdîs sîgasıyla²² ve Ubeydullah b. Ebî Ca'fer'den münâvele yoluyla rivâyette bulunmuştur. Leys, tâbiîn neslinin ileri gelenlerinden İbn Şihâb ez-Zührî, Ebu'z-Zübeyr (öl. 126/743) gibi birçok muhaddisin özel koleksiyonlarına sahipti.²³

Leys, çeşitli hocalardan derlediği hadislerini papirüslere (القراطيس = karâtîs) yazıyordu (AsI). Daha sonra zamanla bunları ince derilere (الرق = parşömen) aktardı.²⁴ İşte bugün elimizde parça parça bulunan, her biri farklı hocalarına isnâd edilen cüzlerin²⁵ (meşyeha türü) bu kitabın parçaları olduğu düşünülebilir.

İnceleme konusu olan papirüsün ise günümüze nasıl intikal ettiği ile ilgili kesin bir şey söylenemese de bazı tespitlerde bulunulabilir. Abbott'a göre papirüs en geç hicrî 3. yüzyılın başlarına aittir. Ancak bunu bir kimyasal test veya başka herhangi bir yolla tespit ettiği yönünde bir bilgiye ulaşlamamıştır. Bununla birlikte değişik dünya kütüphanelerinde bulunan hadis papirüslerinin en geç 3. yüzyılın sonlarına ait olduğu da bilinmektedir.²⁶ Buna göre papirüs

Bekr Ahmed b. Ali el-Bağdâdî Hatîb, *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*, thk. Ebû Abdullah es-Sevrakî ve İbrahim Hamdî el-Medenî, (Medine: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 321.

²¹ Bk. Hatîb, *el-Kifâye*, 279.

²² Bk. Hatîb, *el-Kifâye*, 344.

²³ Özen, "Leys b. Sa'd", 167.

²⁴ Bkz Ya'küb b. Süfyân el-Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, thk. Ekrem Ziyâ el-Umerî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981), 2/217. Şükrü Özen, bu parşömenleri ifade eden (*rakk*) kelimesini kölelikle ilgili bir kitap olarak anlamıştır ki, bu doğru değildir (Özen, "Leys b. Sa'd", 167). Rakk ve kurtâs kavramları için bk. İsmail E. Erünsal, *Orta Çağ İslâm Dünyasında Kitap ve Kütüphâne* (İstanbul: TİMAŞ, 2018), 216-217.

²⁵ Bk. Zeyd b. Eslem'in hadisleri için bk. Leys b. Sa'd, *Cüz' fîhi meclis min fevâidil-Leys b. Sa'd*, thk. Muhammed b. Rızk b. Tarhûnî (Riyad: Âlemü'l-Kütüb, 1987). Önce Hişâm b. Urve'nin, sonunda ise Yahyâ b. Saîd el-Ensârî'nin hadislerinin yer aldığı cüz için bk. Hasan Cirit, *Leys b. Sa'd ve Hadis Cüz'ü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1988). Yine Ebu'z-Zübeyr ve Nâfi' rivâyetleri için bk. Ebu'l-Cehm el-Alâ b. Mûsâ el-Bâhilî, *Cüz'ü Ebi'l-Cehm el-Alâ b. Mûsâ el-Bâhilî*, thk. Abdurrahim b. Muhammed el-Kaşkarî (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999). Keza Yezîd b. Ebî Habîb hadisleri için bk. Yezîd b. Ebî Habîb, *Cüzü ehâdîsi Yezîd b. Ebî Habîb el-Mısrî, Ehâdîsu'ş-şuyûhî'l-kibâr – Akdemü'l-mahtûtât'l-hadîsiyye* içerisinde (s. 11-64), thk. Hamza Ahmed Zeyn (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2004).

²⁶ Bk. Hüseyin Akgün, "Hicrî 2. ve 3. Yüzyıllara Ait Mısır Menşeli Papirüslerdeki Hadislerin Kaynakları", *Tokat İlmîyat Dergisi*, 8/1 (2020), 2-34. Ayrıca J. von Karabacek'in

Leys'in öğrencilerinden birisine veya ondan istinsah eden öğrencilere ait olmalıdır. Bu durumda Abbott'un da belirttiği gibi bu kişiler Yahyâ b. (Abdullah) b. Bükeyr,²⁷ Leys'in kâtibi Ebû Sâlih Abdullah b. Sâlih (öl. 223/838) veya Leys'in torunu Abdülmelik b. Şuayb b. Leys (öl. 248/862) tarafından nakledildiği söylenebilir. Bununla birlikte Abbott, metinde adının geçiyor olmasından (1. Hadis) ve papirüste rivâyet edilen çok sayıda hadisin diğer kaynaklarda kendisinden naklediliyor²⁸ olması gibi sebeplerden dolayı, bu papirüsün Yahya b. Bükeyr'e (öl. 231/845) (veya onun müstensihlerine) ait olduğu ihtimalini daha güçlü görmektedir.²⁹

B) Papirüsün Tahlili

Papirüsteki ilk hadisin bulunduğu kısmın baş tarafı tahrip olduğundan okunamadığı için değerlendirmeye ikinci hadisle başlanacaktır.³⁰

2. Hadis

Papirüste yer alan ikinci hadis şu şekildedir:

656 | db

قال وحدثنى الليث قال حدثني عقيل عن ابن شهاب [قال أخبرني] أنس بن مالك أن رسول الله عليه السلام قال من أحب أن يبسط له في رزقه وينسأ له في أثره [فليصل رح]مه³¹

Leys ← Ukayl ← İbn Şihâb ← Enes b. Mâlik ← Rasûlullah (as): "Kim rızkının bollaşmasını ve ömrünün uzamasını istiyorsa akrabaları ile bağını güçlendirsin!"

Bu hadis, senedi ve metniyle birebir aynı olarak Buhârî (öl. 256/870) tarafından Leys'ten, Yahyâ b. Bükeyr (öl. 231/845) aracılığıyla nakledilmektedir.³²

(1845–1918) tespit ettiği 12.000 papirüsten en geç tarihlisi olanın 323/935 yılına ait olduğu bilinmektedir. Bk. Erünsal, *Orta Çağ İslâm Dünyasında Kitap*, 229.

²⁷ Onun Leys'ten bazı nüshalar naklettiği bilinmektedir (Ebû Ahmed el-Cürcânî İbn Adî, *el-Kâmil fi duafâ'ir-ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd. (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 2/405, 3/458). Nitekim Muhammed b. Rızk b. Tarhûnî tarafından yayımlanan Leys b. Sa'd cüzündeki rivâyetler Yahyâ b. Bükeyr'den nakledilmektedir (Bk. 25. dipnot).

²⁸ 2, 10, 14. hadisler. Bunlara ilaveten 4. hadisin de ondan rivâyet edildiği tespit edildi.

²⁹ Abbott, *Papyri*, 173.

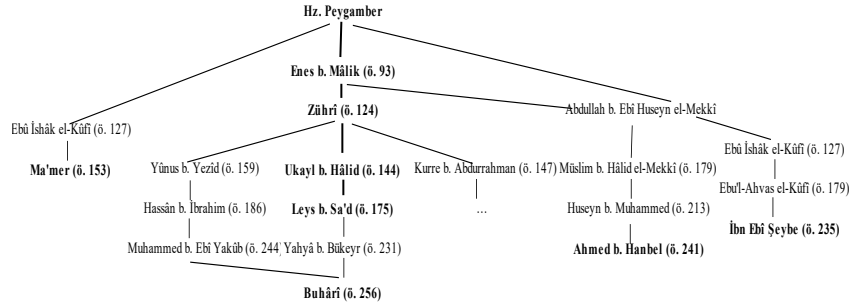
³⁰ Hadislerin transkripsiyonunda papirüsteki hat değil de modern Arapça hat kullanılmaktadır. Ayrıca papirüste okunamayan yerler köşeli parantez içerisinde inşa edilmek suretiyle verilmeye çalışılacaktır. Bu papirüsün okunmasında yukarıda adı geçen N. Abbott'un çalışması esas alınmış olmakla birlikte, onun hatalı okuduğu veya inşa ettiği düşünülen yerlerde bazı düzeltmelerde de bulunulmuştur.

³¹ Papirüste silinmiş/okunamayan kısımlar köşeli parantez içinde verilecektir.

³² Bk. Buhârî, "Edeb", 12 (No. 5986).

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عَقِيلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُبْسَطَ لَهُ فِي رِزْقِهِ وَيُنَسَأَ لَهُ فِي أَثَرِهِ فَلْيَصِلْ رَحْمَتَهُ

Söz konusu hadisi Zührî'den sadece Mısırlılar rivâyet etmiş görünmektedir (Bk. Şekil 1).³³ Bunda söz konusu rivâyetin onlar tarafından yazılı olarak rivâyet edilmiş olmasının etkisi olduğu düşünülebilir. Zira hem Ukayl hem de Leys hadisleri yazar ve yazdırırdı. Dolayısıyla bunların rivâyetleri rağbet görmüş görünmekle birlikte teferrüd algısına neden olmaktadır denilebilir.³⁴ Öte yandan hadisin Zührî tarîki dışında başka şehirlerde de rivâyet edilmiş olması bunun Mısırlılar tarafından uydurulmamış olduğunun güçlü bir delildir. Zira bu hadis daha ilk dönemlerden itibaren Mekke, Kûfe gibi bölgelerde de rivâyet edilmiştir.

(Şekil 1)

Öte yandan söz konusu hadis Mekkelilerin rivâyetinde tamamen farklı bir tarik ile aşağıdaki formda mürsel olarak nakledilmektedir:

أَبُو الْأَحْوَصِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي الْحُسَيْنِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَلَا أَدْلِكُكُمْ عَلَى خَيْرِ أَخْلَاقِ أَهْلِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ؟ مَنْ عَفَا عَمَّنْ ظَلَمَهُ وَأَعْطَى مَنْ حَرَمَهُ وَوَصَلَ مَنْ قَطَعَهُ وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُنَسَأَ لَهُ فِي عُمْرِهِ وَيُرَادَ لَهُ فِي مَالِهِ فَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلْيَصِلْ رَحْمَتَهُ

³³ Kurre b. Abdurrahmân Mısırlı olduğu yönündeki bilgi için bk. İbn Hacer, *Tehzîb*, 8/333. Aslen Ürdün'ün güneyinde Mısır yakınlarındaki Eyle (Akabe) şehrinde olan Yunus b. Yezîd ise Mısır'da vefat etmiştir. Bk. İbn Hacer, *Tehzîb*, 11/395-396.

³⁴ Hadislerin yazımına bağlı teferrüd olgusu için bk. Hüseyin Akgün, *Hadis Rivâyet Coğrafyası* (İstanbul: İFAV, 2019), 178.

Ebu'l-Ahvas ← Ebû İshâk (el-Kûffî) ← Abdullah b. Ebi'l-Huseyn (el-Mekkî) ← Rasûlullah (s.a.v.): “Size dünya ve ahiret ehlinin ahlâkının en hayırlısını öğreteyim mi? (Onlar) kendisine zulmedenı affeden, kendisini yoksun bırakana veren, akrabalık ilişkilerini koparan ile bağ kurandır. Kim ömrünün uzatılmasını, malının artmasını isterse Rabbi olan Allah'tan sakınsın ve akrabalık bağlarını korusun!”³⁵

Kûfeli Ebû İshâk'tan nakledilen ve daha muhtasar olan Ma'mer b. Râşid'in (öl. 153/770) rivâyetinde ise, İbn Ebî Şeybe'nin (öl. 235/849) rivâyetinde bulunan Abdullah b. Ebi'l-Huseyn'in adı zikredilmemektedir (Bk. Şekil 1).³⁶ Bununla birlikte Ma'mer'in bu hadisi Zührî'den nakletmemiş olması dikkat çekici bir durumdur.³⁷ Ancak Ma'mer'in bu rivâyetini G. H. A. Juynboll'un (1935-2010) tezi doğrultusunda diving (dalma)³⁸ olarak nitelendirilemez. Zira böyle bir niyeti olsa bunu muttasıl bir isnâdla yapardı. Bu durumda akla gelebilecek tek bir soru kalmaktadır, o da Zührî'nin bunu vasletmiş olması ihtimalidir ki, bunun vâki olmasının uzak bir ihtimal olduğunun en güçlü delili bu papirüsteki hadislerin dördü hariç hepsinin mürsel olarak rivâyet edilmiş olmasıdır. Diğer bir deyişle Zührî'nin hadisleri vasletme gibi bir eğiliminin olmadığı aşikârdır.

658 | db

3. Hadis

Papirüsteki üçüncü hadis, Leys ← Ukayl ← İbn Şihâb senediyle Rasûlullah'tan belağ sîgasıyla aşağıdaki şekilde mürsel³⁹ olarak nakledilmektedir:

³⁵ Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Kemal Yûsuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1988), 7/237 (No. 35652). Daha sonra bu hadis yine Enes'e dayandırılarak da nakledilmektedir. Huseyn b. Muhammed ← Müslim b. Hâlid (el-Mekkî) ← Abdullah b. (Abdurrahman) b. Ebi Huseyn el-Mekkî ← Enes ← Nebî (s.a.v.) Bk. Ahmed, *Müsned*, 20/43 (No. 12588).

³⁶ Bk. Ma'mer b. Râşid el-Ezdî, *el-Câmi'*, nşr. Habîburrahmân el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403/1983), 11/172 (No. 20235).

³⁷ Burada, Zührî'nin bu hadise, Ma'mer'in kendisiyle görüşmelerinden sonra erişmiş olması da bir ihtimal olarak düşünülebilir.

³⁸ Bk. G. H. A. Juynboll, “(Re)Appraisal of Some Technical Terms in Hadith Science”, *Islamic Law and Society*, 8/3 (2001), 315-326.

³⁹ Bu makalede Zührî'nin mürselleri kavramıyla aslında onun mu'dal olan rivâyetleri de kastedilmektedir (Bk. Zehebî, *Siyer*, 5/339). Zira Zührî ile Hz. Peygamber arasında bazen sadece sahâbî ismi düşürülmüş olabileceği gibi birden fazla râvinin düşürülmüş olması da muhtemeldir.

قال وحدثني الليث قال حدثني عقيل عن ابن شهاب قال بلغنا أن رسول الله قال إذا أخصبت الأرض فانزلوا عن ظهه⁴⁰ ركم فأعطوه حقه من الكلا وإذا أجدبت الأرض فامضوا عليها بنقيها [و عليكم بالدلج] فإن الأرض تطوى بالليل

... Rasûlullah: “Toprak verimli kılındığında bineklerinizden inin ve onun otunu vermek suretiyle hakkını verin! Toprak kurak olduğunda ise onların üzerinde güçleri yettiği ölçüde yolculuk edin. Geceleri yol alın! Zira yeryüzü gece yol almaya daha müsaittir.”⁴¹

Hadisi kaynaklarda araştırdığımızda bu şekilde Zührî'nin mürseli olarak değil de muttasıl bir senedle temel hadis kaynakları dışında rastlamaktayız. Ebû Ya'lâ el-Mevsilî'nin (öl. 307/919) rivâyet ettiği hadis şu şekildedir:⁴²

حَدَّثَنَا حُمَيْدُ بْنُ الرَّبِيعِ الْحَرَّازُ حَدَّثَنَا رُوَيْمُ الْقَارِيُّ أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ عُقَيْلٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ أَخْبَرَنِي أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا أَخْصَبَتِ الْأَرْضُ فَانْزِلُوا عَنْ ظَهْرِكُمْ فَأَعْطُوهُ حَقَّهُ مِنَ الْكَلَالِ، وَإِذَا أَجْدَبَتِ الْأَرْضُ فَاْمْضُوا عَلَيْهَا بِنَيْهَا وَعَلَيْكُمْ بِالذَّلْجَةِ فَإِنَّ الْأَرْضَ تُطْوَى بِاللَّيْلِ

Aynı lafızlarla, Humeyd b. er-Rebî' el-Hazzâz ← Ruveym el-Kâri' ← Leys ← Ukayl ← Zührî ← Enes ← Nebî (s.a.v.) senediyle nakledilen bu hadis görüldüğü üzere Enes üzerinden vasledilmektedir. Nitekim Buhârî⁴³ ve Dârekutnî (öl. 385/995)⁴⁴ bu hadisin aslının mürsel olduğuna dikkat çekmektedirler. Ancak Ebû Dâvûd hadisin sadece son kısmının yer aldığı bir metni Basralılardan “Amr b. Ali ← Hâlid b. Yezîd ← Ebû Ca'fer er-Râzî ← Rebî' b. Enes ← Enes ← Rasûlullah (s.a.v.)” şeklindeki bir isnâdla nakletmektedir.⁴⁵ Yine Abdürrezzâk b. Hemmâm (öl. 211/826) da Hasan-ı Basrî'den (öl.

⁴⁰ Abbott bu eksik kısmın “الأرض بعيركم” şeklinde olabileceğini tahmin etmiş olsa da kanaatimizce bu isabetli değildir. Bk. Abbott, *Papyri*, 166.

⁴¹ Şerhi için bk. Muhammed b. Abdülbâkî b. Yûsuf Zûrkânî, *Şerhü'z-Zûrkânî alâ Muvatata' el-İmâm Mâlik*, thk. Tâha Abdurraûf Sa'd (Kahire: Mektebetü's-Sekâfiyyeti'd-Dîniyye, 2003), 4/624-625.

⁴² Ahmed b. Ali el-Mevsilî Ebû Ya'lâ, *Müsenedu Ebî Ya'lâ el-Mevsilî*, thk. Hüseyin Selîm Esed (Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1984), 301 (No. 3618); Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsar*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994), 1/94; Ebû Bekr Ahmed b. Huseyn el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 5/419-420.

⁴³ Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *İlelu't-Tirmizî'l-kebir*, thk. Subhî es-Sâmerrâî vd. (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1989), 346-347.

⁴⁴ Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *el-İlelü'l-vâride fi'l-ehâdîsi'n-Nebeviyye*, thk. Mahfûzu'r-rahmân Zeynullah (Riyad: Dâru Taybe, 1985), 12/192.

⁴⁵ Ebu Dâvûd, “Cihâd”, 62 (No. 2571).

110/728) mürsel olarak benzer bir hadisi şu şekilde rivâyet etmektedir:

عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ حَسَّانَ عَنِ الْحَسَنِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا أَحْصَيْتُمْ فَأَمْكِنُوا الدَّوَابَّ أَسْمَتَهَا، وَلَا تَعْدُوا الْمَنَازِلَ، وَإِذَا أُجِدْتُمْ فَسَبِّرُوا، وَعَلَيْكُمْ بِالذَّلِجَةِ، فَإِنَّ الْأَرْضَ تُطَوَّى بِاللَّيْلِ، وَلَا تَنْزِلُوا عَلَى جَوَادِ الطَّرِيقِ، فَإِنَّهَا مَأْوَى الْحَيَّاتِ وَالسِّبَاعِ، وَإِيَّاكُمْ وَقِضَاءَ الْحَاجَةِ عَلَيْهَا فَإِنَّهَا مِنَ الْمَلَاعِنِ، وَإِذَا تَعَوَّلْتَ الْغِيْلَانُ لَكُمْ فَأَذِّنُوا

Abdürrezzâk ← Hişâm b. Hassân ← Hasan-ı Basrî ← Rasûlullah (s.a.v.): “Bolluk olan yerlere ulaştığımızda hayvanların hörgüçlerini (doldurmalarına) izin verin! (Yola alma konusunda) aşırı kaçmayın! Çorak yerlerde olduğunuzda ise ilerleyin. Geceleri yol alın! Zira yeryüzü gece yol almaya daha müsaittir. Ana yoldan ayrılma. Oralar yılanlar ve yırtıcılar için barınaktır. Oraya kaza-i hacetten de sakının! Zira (oralara pislemek insanların) laneti(ni) celp eder. Eğer size bir cin musallat olursa ezan okuyun.”⁴⁶

Bu hadisin bir kısmı hayvanlara karşı iyi muamele bağlamında Medinelilere Şamlı Hâlid b. Ma’dân (öl. 103/721) tarafından yine mürsel olarak nakledilmektedir.⁴⁷

Bütün bu rivâyetlerin senedleri mürsel mi mevsûl mü olduğu noktasındaki ızdırab sebebiyle illetli olsa da hadisin Basra, Şam ve Medine’de de bilindiğini ancak isnâdındaki sorunlar dolayısıyla sonradan fazla itibar görmediğini söylemek mümkündür. Ayrıca bu durum bize, isnâdlarında problem olsa da bazen (en azından öz itibarıyla) böylesi hadislerin teferrüd etmiş sağlam isnâdlı hadislerden mütâbaat etmeleri açısından kıymete haiz olduklarını göstermektedir.

Ayrıca bu hadisin senedinin, oryantalistlerin savunduğu anlamda bazı kaynaklarda vasledildiği de görülmektedir. Ancak yuka-

⁴⁶ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemâm es-San’ânî Abdürrezzâk, *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân el-A’zamî (Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmî, 1983), 5/160 (No. 9247). Müsned-i Ahmed’de, Hasan-ı Basrî ile Hz. Peygamber arasına Câbir getirilmiş olsa hadis munkatî’dır. Bk. Ahmed, *Müsned*, 23/315 (No. 15091).

⁴⁷ Bk. Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî Mâlik, *el-Muvatta’a*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1985), “İsti’zân”, 38. Abdürrezzâk ise vaslederek rivâyet etmektedir. Bk. Abdürrezzâk, *Musannef*, 5/162 (No. 9251). Keza Müslim’de benzer lafızlarla Süheyl b. Ebî Sâlih tarafından da muttasıl olarak nakledilmektedir. Bk. Müslim, “İmâre”, 178 (No. 1926). Buhârî Süheyl’in hadislerine itibar etmediği için bu hadisi kitabında tahrir etmemiştir. Basralı Hammâd b. Seleme (öl. 167/784) de bu hadisi Medinelilerden biraz farklı lafızlarla yine Süheyl’den nakletmektedir. Bk. Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 61 (No. 2569).

rıda ifade edildiği üzere bu illet Buhârî, Dârekutnî gibi âlimler tarafından tespit edilebilmiştir.

4. Hadis

Papirüsteki dördüncü hadis aşağıdaki şekilde yer almaktadır:

قال وحدثنى الليث قال حدثني عقيل عن ابن شهاب قال أخبرني [عروة بن الزبير] عن عائشة أن رسول الله عليه السلام كان إذا أخذ مضجعه نفث في يديه وقرأ فيهما [بالمع] وذات ثم مسح بهما جسده

Leys ← Ukayl ← İbn Şihâb ← Urve ← Âişe: “Rasûlullah (a.s.) yatağına girdiği zaman ellerine üfler ve Muavvizât surelerini okurdu. Sonra ellerini vücuduna sürerdi.”

Hadis bu formuyla aynı isnâd ve lafızlarla çeşitli kaynaklarda yer almaktadır.⁴⁸ Medineliler ise Mısırlıların yukarıdaki şekilde naklettiği bu hadisi aynı manada fakat farklı lafızlarla şu şekilde nakletmektedirler:

عَنْ مَالِكٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا اشْتَكَى يَفْرَأُ عَلَى نَفْسِهِ بِالْمُعَوِّذَاتِ وَيَنْفِثُ، قَالَتْ: فَلَمَّا اشْتَدَّ وَجَعُهُ، كُنْتُ أَنَا أَقْرَأُ عَلَيْهِ وَأَمْسُخُ عَلَيْهِ بِيَمِينِهِ رَجَاءَ بَرَكَتِهَا

db | 661

Mâlik ← İbn Şihâb ← Urve ← Âişe: “Rasûlullah (s.a.v.) rahatsızlandığında kendine Muavvizât surelerini okur ve üflerdi.” Devamında dedi ki: “Ağrıları artınca ise ona ben okurdum ve sûrelerin bereketini umarak sağ eliyle onu sıvazladım.”⁴⁹

Basralı Ma'mer'in Zührî'den rivâyeti ise aşağıdaki gibidir:

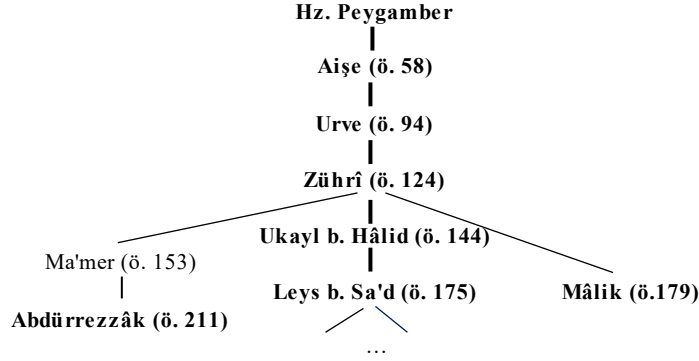
أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنِ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْفِثُ عَلَى نَفْسِهِ فِي الْمَرَضِ الَّذِي فُيَضَ فِيهِ بِالْمُعَوِّذَاتِ - قَالَ مَعْمَرٌ: فَسَأَلْتُ الزُّهْرِيَّ كَيْفَ كَانَ يَنْفِثُ عَلَى نَفْسِهِ؟ فَقَالَ: كَانَ يَنْفِثُ عَلَى يَدَيْهِ، وَيَمْسُخُ بِهِمَا وَجْهَهُ - قَالَتْ عَائِشَةُ: فَلَمَّا نَفَلَ جَعَلْتُ أَنْفُلُ عَلَيْهِ يَهْنُ، وَأَمْسُخُهُ بِيَدِ نَفْسِهِ

Ma'mer ← İbn Şihâb ← Urve ← Âişe: “Rasûlullah (s.a.v.) vefatına sebep olan hastalığı sırasında kendi vücuduna Muavvizât surelerini okur üflerdi.” Ma'mer dedi ki: Bunu Zührî'ye sordum: “Kendine nasıl okur üflerdi? Dedi ki: “O, ellerine üfler ve onları yüzüne sürerdi.” Âişe dedi

⁴⁸ Bk. İbn Ebî Şeybe, *Musanef*, 6/40 (No. 29316); Buhârî, “Da'vât”, 12 (No. 6319). Bu hadisin yine Yahyâ b. Bükeyr'den rivâyeti de bulunmaktadır (Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed Sâmîrî el-Harâitî, *Mekârimü'l-ahlâk*, thk. Eymen Abdülcâbir el-Buhayrî (Kahire: Dâru'l-Âfâkî'l-Arabiyye, 1999), 311.

⁴⁹ Bk. Mâlik, “el-Ayn”, 10.

ki: “Onun hastalığı ağırlaştığında ona (Muavvizâtı) okur
üfler, onu kendi eliyle sıvazlardım.”⁵⁰

(Şekil 2)

662 | db

Görüldüğü üzere Mısır menşeli bu Zührî rivâyetinin Medine ve Basra'da da bir aslı bulunmaktadır (Bk. Şekil 2). Dolayısıyla bu hadisin Zührî'ye isnâdında bir şüphe yoktur. Ancak senedin üst kısmı, yani Hz. Peygamber'e nispeti hususunda ise ancak bir zann-ı gâlibden bahsedilebilir.⁵¹ Ayrıca Hz. Peygamber'in Muavvizât sûreleriyle rukye yaptığı ferd haber olmakla birlikte, O'nun değişik dualarla rukye yaptığı gerek Hz. Âişe'den⁵² gerekse diğer sahâbîlerden⁵³ gelen rivâyetlerle meşhûr seviyesindedir.

5. Hadis

Papirüsteki beşinci hadis, Leys ⇐ Ukayl ⇐ İbn Şihâb senediyle Rasûlullah'tan belağ sığasıyla aşağıdaki şekilde nakledilmektedir:

قال وحدثني الليث قال حدثني عقيل عن ابن شهاب قال بلغنا أن رسول الله عليه السلام صلى على المتسحرين ثلاثا واستغفر لهم ثلاثا يشك عقيل [فكتب له به]

“Rasûlullah sahur yapanlara üç kez dua etti ve(ya) onlar için üç kez istiğfar etti.” Ukayl tereddüt etti [ve bunu ona yazdı].

⁵⁰ Ma'mer, *el-Câmi'*, 11/20 (No. 19785).

⁵¹ Mustafa Ertürk, “Haber-i Vâhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 27/165.

⁵² Buhârî, “Tıbb”, 39 (No. 5750).

⁵³ Buhârî, “Tıbb”, 32-38 (No. 5736-5749)

Söz konusu hadisin sadece ilk kısmı, kaynaklarda Leys'ten “Hişâm b. Sa'd ← Hâtim b. Ebî Nasr el-Kuşeyrî ← Ubâde b. Nuseyy ← Raculun min ashâbi'n-Nebî ← Nebî” isnâdı ile mechûl râviler aracılığıyla nakledilmektedir.⁵⁴

Görüldüğü üzere bu hadis isnâdındaki inkita' dolayısıyla itibar görmemiş ve elimizdeki kaynaklarda büyük oranda yer almamıştır. Ayrıca papirüsteki bu örnekler J. Schacht (1902-1969) gibi bazı oryantalistlerin savunduğu, sonradan hadislerin senedlerini muttasıl hale getirme gibi sistematik bir faaliyetten söz edilemeyeceğini de göstermektedir.⁵⁵

6. Hadis

Bu hadis de aynı senedle belağ sîgasıyla şu şekilde nakledilmektedir:

قال وحدثني الليث قال حدثني عقيل عن ابن شهاب قال بلغنا أن رسول الله عليه السلام كان يسأل عن الرؤيا فيجبه الرجل فإذا أبوا يسألهم مرارا فلم يخبره أحد منهم بشيء فرأى أظفارهم قد طالت ودخلها وشح⁵⁶ فقال تر[و]ن وتر[و]ن هذا في أظفاركم

Leys ← Ukayl ← İbn Şihâb ← “Rasûlullah (a.s.) (ashâbına) rüya görüp görmediklerini sorardı. Adamın biri cevap verirdi. Anlatmaktan kaçındıklarında, onlara tekrar tekrar sorardı. (Uzun bir süre) onlardan hiçbiri bir şey (rüya) haber vermeyince onların tırnaklarının uzadığını ve onlara pislik dolduğunu gördü ve dedi ki: “Şu tırnaklarınızdakileri görseydiniz (kesseydiniz), rüya görürdünüz.”

Söz konusu hadisi elimizdeki kaynaklarda sadece iki yerde muallak olarak tespit edebildik.⁵⁷ Bunlardan biri basılı diğeri ise yazma halinde bir eserdir. Basılı olan ve Muhammed b. Sîrîn'e nispet edilen kitapta şu şekilde geçmektedir:

⁵⁴ Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 22/337 (No. 845). Taberânî'nin senedinde görüldüğü üzere bu hadis, papirüsün muhtemel sahibi veya râvisi olan Leys'in kâtibi Ebû Sâlih tarafından nakledilmektedir.

⁵⁵ Schacht'ın bu iddiasına H. Motzki (1948-2019) ve Uri Rubin'in itirazları için bk. Fatma Kızıl, *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidi* (İstanbul: İSAM, 2013), 130-131.

⁵⁶ Doğrusu “وشح” olmalıdır.

⁵⁷ Hadisin başındaki, Hz. Peygamber'in ashâbına rüya görüp görmediklerini sorması ise çok sayıda, değişik şehirlerden gelen hadislerle sabittir. Örneğin Medinelilerin bir rivâyeti için bk. Mâlik, “Rüyâ”, 2. Kezâ Basralıların bu konuda bir rivâyeti için bk. Buhârî, “Cenâiz”, 91 (1386).

فقد روي عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كَانَ يَسْأَلُ أَصْحَابَهُ كُلَّ يَوْمٍ «هَلْ رَأَى أَحَدٌ مِنْكُمْ الْبَارِحَةَ رُؤْيَا» فَيَقْصُونَهَا عَلَيْهِ فَيُجَبِّرُهَا لَهُمْ. ثُمَّ سَأَلَهُمْ أَيَّامًا فَلَمْ يَقْصِرْ عَلَيْهِ أَحَدٌ مِنْهُمْ رُؤْيَا فَقَالَ لَهُمْ «كَيْفَ تَرَوْنَ فِي أَظْفَارِكُمُ الرُّفْعَ» وَذَلِكَ أَنَّ أَظْفَارَهُمْ قَدْ طَالَتْ وَتَقْلِيمُهَا مِنَ الْفِطْرَةِ

“Nebî (s.a.v.) ashâbına her gün “dün gece sizden birisi rüya gördü mü?” diye sorardı. Onlar Hz. Peygamber’e rüyalarını anlatır, o da onlara tabir ederdi. Sonra bir gün hiç kimse bir rüya anlatmayınca, onlara şöyle dedi: “Tırnaklarınızda pislik olduğu halde nasıl göresiniz ki?” Onun böyle demesinin sebebi tırnaklarının uzamasındandı. Onları kesmek ise fitrattandır.⁵⁸

Diğeri ise, Ebû Tâhir İbrahim b. Yahyâ İbn Gannâm el-Hanbelî’nin (öl. 779/1377) yazma halindeki eseri *Ta’birü’l-menâm*’da benzer lafızlarla şu şekilde yer almaktadır:⁵⁹

وَقَدْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ يَسْأَلُ أَصْحَابَهُ غَفَرَ اللَّهُ لَهُمْ عِنَّمَا رَأَوْا فَيُخْبِرُونَهُ بِمَا يَرَوْنَ ثُمَّ سَأَلَهُمْ مَرَّاتًا فَلَمْ يَخْبِرُوهُ فَرَأَى أَظْفَارَهُمْ قَدْ طَالَتْ وَفِيهَا رُفْعٌ فَقَالَ: كَيْفَ تَرَوْنَ وَالرُّفْعُ فِي أَظْفَارِكُمْ

Burada da bir önceki hadiste gördüğümüz durum ile karşı karşıyayız. İsnâdı muttasıl olmayan bu hadisler itibar görmeyip neredeyse kaynaklarda hiç yer bulamamışlardır. Bu, aynı zamanda hadis ricâl ve usûl kitaplarında yer alan, Zührî’nin mürsellerine çoğu âlim tarafından itibar edilmediği yönündeki teorik bilgi⁶⁰ ile de uyumludur.

⁵⁸ Ebû Bekr Muhammed b. Sîrîn el-Basrî İbn Sîrîn, *Tefsîru’l-ahlâm* (Kahire: Şeriketü ve Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu, 1940), 1/42.

⁵⁹ Princeton Üniversitesi Kütüphanesi, *Islamic Manuscripts*, Garrett no. 543H, 18a (9. satır), <https://dpul.princeton.edu/islamicms/catalog/vq27zn471> Erişim: 12.04.2020

⁶⁰ Yahya b. Saîd el-Kattân, Zührî’nin mürsellerini en problemlili mürseller olarak görmektedir. Zira onun hafız olduğunu, dolayısıyla diğer bazıları gibi seneddeki isimleri zabt konusunda bir sorunu olmadığını, buna rağmen bazı isimleri zikretmemesini kasıtlı bulmakta ve “ismini zikretmek istemediklerini terk etmiştir” demektedir (Zehebî, *Siyer*, 5/338). Elbette bu hafzedilen kişilerin illa zayıf/metrûk râviler olmayıp, bazen de siyaseten tasvip etmediği veya hoşlanmadığı kişiler olabileceği de düşünülmelidir. Dolayısıyla bu ikincilerin hadisin sıhhatine olumsuz bir etkisi olmayabilir. Nitekim daha sonra ayrı bir senedle muttasıl olarak ortaya çıkan hadisler bu nevidendir denilebilir. Keza bir şahitle desteklenen hadisleri de bu kategoride değerlendirilebilir. Öte yandan Zehebî onun mürsellerinin bazen mu’dal niteliğinde olduğuna dikkat çekmekte (Bk. Zehebî, *Siyer*, 5/339), İmam Şâfiî ise onun mürsellerine itibar etmemektedir (Bk. Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *Âdâbü’l-Şâfiî ve menâkıbuhû*, thk. Abdülganî Abdülhâlik (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2003), 61). Bununla birlikte bu yaklaşıma sadece Ahmed b. Sâlih İbnü’t-Taberî el-Mısrî’nin (öl. 248/862) itiraz ettiği tespit edilebilmiştir (Bk. Fesevî, *el-Ma’rife ve’t-târîh*, 1/686).

7. Hadis

Bu hadisin senedi de bir önceki gibi belağ sîgasıyla şu şekilde rivâyet edilmektedir:

قال وحدثني الليث قال حدثني عقيل عن ابن شهاب قال بلغنا أن رسول الله عليه السلام كان أسمح الناس وكان أسمح ما يكون في رمضان

Leys ← Ukayl ← İbn Şihâb ← “Rasûlullah (a.s.) insanların en cömerdi idi. Onun en cömert olduğu vakit ise Ramazan'dı.”

Kaynaklarda Leys'in bu rivâyeti tespit edilememiştir. Muhtemelen hadisin çok sayıdaki diğer rivâyetleri yerine benzer lafızlı metinler, mevsûl olarak yer bulmuştur. Onlardan birisi de Mısırlı Yûnus b. Yezîd'den yakın lafızlara şu şekilde gelmektedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مِقَاتٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَجْوَدَ النَّاسِ، وَكَانَ أَجْوَدَ مَا يَكُونُ فِي رَمَضَانَ حِينَ يَلْقَاهُ جَبْرَيْلُ، وَكَانَ جَبْرَيْلُ يَلْقَاهُ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ مِنْ رَمَضَانَ، فَيُدَارِسُهُ الْقُرْآنَ، فَلَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ يَلْقَاهُ جَبْرَيْلُ أَجْوَدَ بِالْخَيْرِ مِنَ الرِّيحِ الْمُرْسَلَةِ

db | 665

Muhammed b. Mukâtil ← Abdullah ← Yûnus ← Zührî ← Ubeydullah b. Abdullah ← İbn Abbâs: “Rasûlullah (s.a.v.) insanların en cömerdiydi. Onun en cömert olduğu zaman ise, Cebrail ile buluştuğu Ramazan ayı idi. Cebrail onunla Ramazan'ın her gecesi buluşur, ona Kur'ân'ı öğretir. Rasûlullah (s.a.v.) Cebrail ile buluştuğunda, hayır yapma konusunda (rahmetle) gönderilen rüzgarlardan bile daha cömertti.”⁶¹

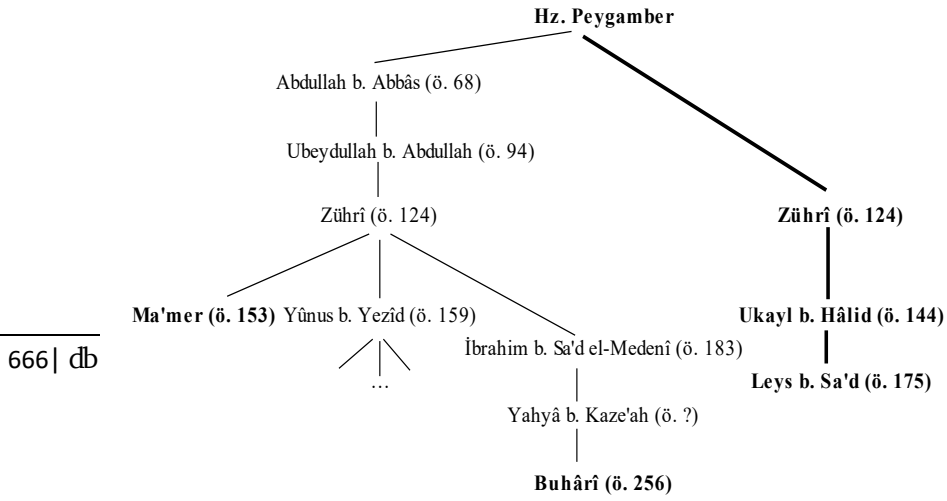
Burada Zührî'den belağ sîgasıyla nakledilmiş olan bir hadisin, muttasıl olan ikinci bir naklinin olması bunun Yûnus tarafından vasledilmiş olabileceği ihtimalini aklımıza getirebilir. Ancak söz konusu hadisin Zührî'nin diğer beldelerdeki öğrencileri tarafından da muttasıl bir senedle nakledilmiş olması bu ihtimali ortadan kaldırmaktadır. Nitekim bu hadis Basralı Ma'mer tarafından şu şekilde nakledilmektedir:

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَجْوَدَ الْبَشَرِ كَمَا هُوَ إِلَّا أَنْ يَدْخُلَ شَهْرُ رَمَضَانَ فَيُدَارِسُهُ جَبْرَيْلُ الْقُرْآنَ فَلَهُوَ أَجْوَدُ مِنَ الرِّيحِ

⁶¹ Buhârî, “Bedü'l-halk”, 6 (No. 3220).

Abdurrezzâk \Leftarrow Ma'mer \Leftarrow Zührî \Leftarrow Ubeydullah b. Abdullah \Leftarrow İbn Abbâs: "Rasûlullah insanların en cömerdiydi. Ramazan ayı girdiğinde, Cebrail ona Kur'ân'ı öğrettiğinde ise o rüzgarlardan bile daha cömertti."⁶²

Söz konusu hadis benzer lafızlarla Medineli İbrahim b. Sa'd (öl. 183/799) tarafından da aynı şekilde nakledilmektedir (Bk. Şekil 3).⁶³

(Şekil 3)

Zayıf bir isnâda sahip olan Ukayl'ın Zührî'den rivâyeti sonradan itibar görmemiş ve terk edilmiştir. Mısırlı diğer bir râvi olan Yûnus b. Yezîd'in yine Zührî'den olan mevsûl tariki ise yaygınlık kazanmıştır. Yukarıda görüldüğü üzere söz konusu hadis Mısırlılar dışında hem Basralılar hem de Medineliler tarafından rivâyet edilmiştir.

Leys'ten mürsel olarak gelen bu rivâyetin, kimi zayıf tariklerde muttasıl olarak Ukayl'dan nakledildiği görülmektedir.⁶⁴

⁶² Ma'mer, *el-Câmi'*, 11/338 (No. 20706).

⁶³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 5/333 (No. 26624); Buhârî, "Fadâilu'l-Kur'ân", 7 (No. 4997); Müslim, "Fadâil", 50 (No. 2308).

⁶⁴ Örneği için bk. Ebu'l-Fadl Ubeydullah b. Abdurrahman b. Muhammed Zührî, *Hadîsü'z-Zührî*, thk. Hasan b. Muhammed b. Ali (Riyad: Mektebetu Edvâi's-Selef, 1998).

8. ve 9. Hadis

Papirüsteki sekizinci hadis ise, tek bir metnin senedleri oldukları için birlikte ele alınmıştır. Birincisi mürsel/merfû, ikincisi muttasıl/mevkûf olarak iki isnâdla aşağıdaki gibi nakledilmektedir:

قال وحدثني الليث قال حدثني عقيل عن ابن شهاب قال أخبرني أبو بكر بن عبد الرحمن بن الحارث بن هشام عن النبي عليه السلام أنه قال خلق الله النسمة قال ملك الأرحام معرضا يا رب أذكر أم أنتى فيقضي إليه أمره فيكتب بين عينيه⁶⁵ ما هو لاق حتى النكبة ينكبها⁶⁶

قال وحدثني الليث قال حدثني عقيل عن ابن شهاب قال أخبرني⁶⁷ عبد الرحمن بن هنيذة مولى عمر عن عبد الله بمثل هذا الحديث

Leys ← Ukayl ← İbn Şihâb ← Ebû Bekr b. Abdurrahmân b. el-Hâris b. Hişâm ← Nebî (a.s): “Allah bir canlıyı yarattı. Rahimlerden sorumlu melek durumu (Allah’a) arz ederek “Ey Rabbim! Erkek mi, dişi mi (olacak)?” diye sorar. Allah da ne olması gerektiğini takdir eder. İki gözünün arasına layık olduğu şeyler yazılır. Hatta başına gelecek musibetler bile.”

Dedi ki: Hadis benzer şekilde şu senedle de nakledilmektedir: Leys ← Ukayl ← İbn Şihâb ← Abdurrahmân b. Hüneyde mevlâ Ömer ← Abdullah (b. Ömer).

db | 667

Zayıf isnâdlı olan bu hadis temel hadis kitaplarının dışında mürsel olarak metninde bazı ziyadelerle nakledilmektedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ دَاوُدَ الْقَنْطَرِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ قَالَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ قَالَ حَدَّثَنِي عَقِيلٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو بَكْرٍ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَخْلُقَ النَّسْمَةَ، أَتَاهَا مَلَكُ الْأَرْحَامِ مُعْرِضًا فَقَالَ: أَيُّ رَبِّ، أَدَكَرُّ أَمْ أَنْتَى، فَيَقْضِي اللَّهُ أَمْرَهُ، ثُمَّ يَقُولُ: أَيُّ رَبِّ أَشَقِيٌّ أَمْ سَعِيدٌ؟ فَيَقْضِي اللَّهُ أَمْرَهُ، ثُمَّ يَكْتُبُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ مَا هُوَ لَاقٍ حَتَّى النُّكْبَةِ يَنْكُبُهَا

Mahled ← Ali b. Dâvûd el-Kantarî ← Abdullah b. Sâlih ← Leys b. Sa’d ← Ukayl ← İbn Şihâb ← Ebû Bekr Abdurrahmân b. el-Hâris b. Hişâm ← Rasûlullah (s.a.v.): “Allah canlıyı yaratmak istediğinde rahimlerden sorumlu melek durumu arz ederek şöyle der: “Ey Rabbim! Erkek mi, dişi mi?” Allah da ne olması gerektiğini takdir eder.

⁶⁵ Elimizdeki kaynaklarda metnin bu kısmı bu şekildedir. Papirüsün bu kısmı net okunamadığından Abbott’un “من سعادة” şeklinde okumasını hatalı bir yorum olarak değerlendirmek gerekir.

⁶⁶ Abbot’un “نيكبيها” şeklindeki okuyuşunun da yukarıdaki aynı nedenden ötürü hatalı olduğunu düşünmekteyiz.

⁶⁷ Abbott buraya fazladan “أبو بكر” şeklinde bir künye eklemiştir. Ancak biz bunun hatalı bir okuma olduğu kanaatindeyiz.

Sonra şöyle der: Ey Rabbim! Şakî mi, saîd mi?” Allah da ne olması gerektiğini takdir eder. Sonra iki gözünün arasına layık olduğu şeyler yazılır. Hatta başına gelecek musibetler bile.⁶⁸

Keza ikinci bir tarikle, merfû-muttasıl bir senedle farklı bir sahâbîden de şu şekilde rivâyet edilmektedir:

وَأَخْبَرَنَا الْفَرَّابِيُّ قَالَ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ سَيَّارٍ النَّصِيبِيُّ قَالَ نَا أَبُو صَالِحٍ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ بْنُ سَعْدٍ قَالَ حَدَّثَنِي يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ هُنَيْدَةَ مَوْلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ أَخْبَرَهُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمَرَ أَنَّهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِذَا خَلَقَ اللَّهُ النَّسَمَةَ قَالَ مَلَكُ الْأَرْحَامِ مُعْتَرِضًا: أَيُّ رَبِّ أَدَّكَرُّ أَمْ أَنْثَى؟ قَالَ: فَيَقْضِي اللَّهُ تَعَالَى إِلَيْهِ أَمْرَهُ قَالَ: ثُمَّ يَقُولُ: أَيُّ رَبِّ، أَشَقِيٌّ أَمْ سَعِيدٌ؟ قَالَ فَيَقْضِي اللَّهُ إِلَيْهِ أَمْرَهُ، ثُمَّ يَكْتُبُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ مَا هُوَ لَاقٍ حَتَّى الْكُتْبَةُ يَنْكُتُهَا

el-Firyâbî ← İshak b. Seyyâr en-Nasîbî ← Ebû Sâlih Abdullah b. Sâlih ← Leys b. Sa’d ← Yûnus ← İbn Şihâb ← Abdurrahmân b. Hüneyde mevlâ Ömer b. el-Hattâb ← Abdullah b. Ömer ← Rasûlullah (s.a.v.): “Allah canlıyı yaratmak istediğinde rahimlerden sorumlu melek durumu arz ederek şöyle der: “Ey Rabbim! Erkek mi, dişi mi?” Dedi ki: Allahu Teâlâ da ne olması gerektiğini takdir eder. Sonra şöyle der: Ey Rabbim! Şakî mi, saîd mi?” Allah da ne olması gerektiğini takdir eder. Sonra iki gözünün arasına layık olduğu şeyler yazılır. Hatta başına gelecek musibetler bile.”⁶⁹

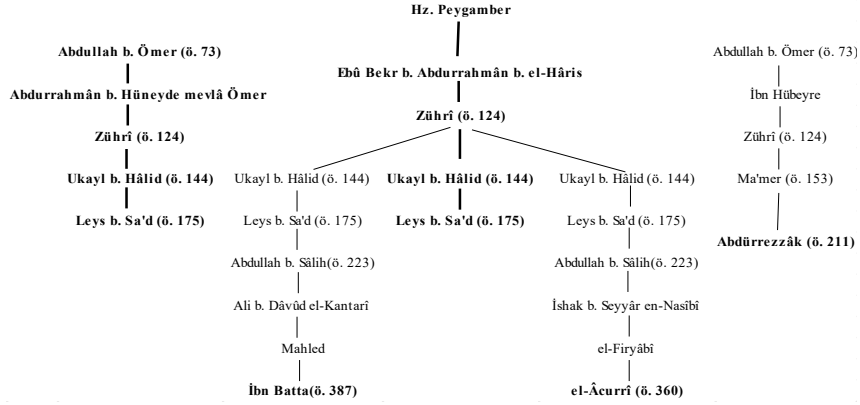
Halbuki söz konusu hadis, ilk kaynaklarımızda mevkûf olarak nakledilmektedir (Bk. Şekil 4).⁷⁰

Netice itibarıyla bu hadis de isnâdı zayıf olan diğerleri gibi temel hadis kitaplarında yer bulmamıştır. Hadisin Hz. Peygamber’e refi hususu net olmadığı halde, Zührî’ye aidiyeti noktasında, haberin Mısırlılar dışında, Basralılar ve Şamlılar tarafından da aynı şekilde rivâyet edilmesi dolayısıyla şüphe yoktur.

⁶⁸ Ebû Abdullah Ubeydullah b. Muhammed el-Ukberî İbn Batta, *el-İbâne an şerâti’l-fırkati’n-nâciye ve mücânebeti’l-fıraki’l-mezmûme*, thk. Rızâ Mu’tî vd. (Riyad: Dâru’r-Raye, 1994), 4: 38 (No. 1427). Burada da papirüsün muhtemel sahibi veya râvisi Ebû Sâlih karşımıza çıkmaktadır.

⁶⁹ Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. Abdullah el-Bağdâdî el-Âcurrî, *eş-Şerî’a*, thk. Abdullah b. Ömer ed-Demîcî (Riyad: Dâru’l-Vatan, 1999), 2/782. Krş. Ebû Ya’lâ, *Müsned*, 10/154 (No. 5775).

⁷⁰ Ma’mer, *el-Câmi’*, 11/112 (No. 20066).

(Şekil 4)

10. Hadis

Onuncu hadis ise muttasıl bir senedle aşağıdaki gibi rivâyet edilmektedir:

db | 669

قال وحدثنني الليث قال حدثني عقيل عن ابن شهاب قال أخبرني عروة بن الزبير أن عائشة كانت تقول قال رسول الله ما من نبي يموت حتى يرى مقعده من الجنة ثم يخير فلما كان عند وفاته صلى الله عليه وسلم قال اللهم الرفيق الأعلى [قالت عائشة إذا لا يختارنا وعرفت أنه الحديث الذي كان يحدثنا به

Leys ← Ukayl ← İbn Şihâb ← Urve ← Âişe: Rasûlullah, “Hiçbir Peygamber yoktur ki ölmeden önce Cenneteki yerini görmesin. Sonra (ölümle hayat arasında) muhayyer bırakılır.” derdi. O (s.a.v.) vefatı sırasında ise şöyle dedi: “Allah’ım en yüce dostu (isterim)”. Âişe dedi ki: “Bunun üzerine artık Rasûlullah bizleri istemeyince bildim ki, onun bu tercihi daha önce bizlere söyleyegeldiği haberin tecellisiydi.”

Buhârî bu hadisi Yahyâ b. Bükeyr’den aynı senedle şu şekilde nakletmektedir:

حَدَّثَنِي بَحْبُؤُ بنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عَقِيلٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بنُ الْمُسَيَّبِ وَعُرْوَةُ بنُ الزُّبَيْرِ فِي رَجَالٍ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ: أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ وَهُوَ صَاحِبٌ: إِنَّهُ لَمْ يُفْتَضْ نَبِيٌّ قَطُّ حَتَّى يَرَى مَقْعَدَهُ مِنَ الْجَنَّةِ، ثُمَّ يُخَيَّرُ فَلَمَّا نَزَلَ بِهِ وَرَأْسُهُ عَلَى فَخْذِي غَشِيَتْ عَلَيْهِ سَاعَةٌ، ثُمَّ أَفَاقَ فَأَشْخَصَ بَصَرَهُ إِلَى

السَّقْفِ، ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ الرَّفِيقَ الْأَعْلَى. قُلْتُ: إِذَا لَا يَخْتَارُنَا، وَعَرَفْتُ أَنَّهُ الْحَدِيثُ الَّذِي كَانَ يُحَدِّثُنَا بِهِ، قَالَتْ: فَكَانَتْ تِلْكَ آخِرَ كَلِمَةٍ تَكَلَّمَ بِهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَوْلُهُ: اللَّهُمَّ الرَّفِيقَ الْأَعْلَى

Yahyâ b. Bükeyr ← Leys ← Ukayl ← İbn Şihâb ← Saîd b. el-Müseyyeb ve Urve b. Zübeyr ← Âişe: Rasûlullah (s.a.v.) sıhhati yerindeyken şöyle buyurmuştu: “Bir Peygamber Cennetteki makamını görmedikçe canı alınmaz. Sonra (ölümle hayat arasında) muhayyer bırakılır. Kendisine hastalık gelince, başı uyluğumun üzerinde bulunduğu sırada bir süre baygınlık geçirdi. Sonra ayılınca gözünü evin tavanına doğru dikti. Sonra “Allah’ım en yüce dostu (isterim)” dedi. Bunun üzerine ben “Artık Rasûlullah bizleri istemiyor” dedim. Anladım ki, onun bu sözü daha önce bize söyleyegeldiği sözlerinin bir tcellisiydi.” Âişe: “Bu, (Allahümme er-Refikî'l-A'lâ) sözü Nebî'nin (s.a.v.) son sözüydü”.⁷¹

Görüldüğü üzere Buhârî'nin rivâyetinde Saîd b. el-Müseyyeb (öl. 94/713) ve Urve (öl. 94/713)'nin haberleri birleştirilerek daha mufassal bir şekilde benzer lafızlarla nakledilmiştir.

670 | db

Keza benzer lafızlarla Medineli Ya'kub b. Utbe (öl. 128/746)⁷² ve Şamlı Şuayb b. Ebî Hamza (öl. 162/779)⁷³ da Zührî'den bu hadisi nakletmişlerdir. Mâlik ise söz konusu hadisi belağ sîgasıyla doğrudan Hz. Âişe'den rivâyet etmektedir (Bk. Şekil 5).⁷⁴ Onun bizzat cerh ettiği⁷⁵ hadisin râvisi olan İbn İshâk (öl. 151/768)'i⁷⁶ hazfetmek istediğinden belağ sîgasını kullanmış olabileceğini düşünebiliriz.

⁷¹ Buhârî, “Rikâk”, 41 (No. 6509). Basralı Ma'mer ve Mısırlı Yûnus b. Yezîd'in rivâyeti için bk. Buhârî, “Tıbb”, 21 (No. 5714).

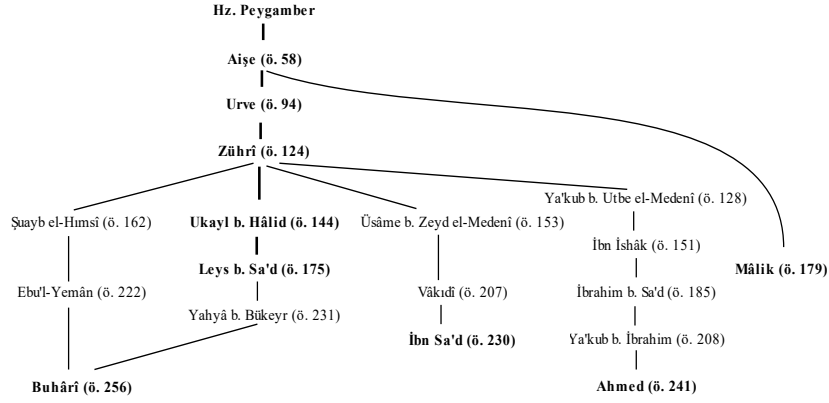
⁷² Ahmed, *Müsned*, 43: 367 (No. 26347).

⁷³ Ahmed, *Müsned*, 41: 130 (No. 24583); Buhârî, “Megâzî”, 85 (No. 4437).

⁷⁴ Mâlik, “Cenâiz”, 46. Bununla birlikte aynı yerde sadece “Refik-i A'lâ” kısmı muttasıl bir senedle nakledilmektedir.

⁷⁵ Bk. Zehebî, *Siyer*, 7/38; İbn Hacer, *Tehzîb*, 9/34-39.

⁷⁶ İbn İshak'ın bu rivâyeti için bk. Ahmed, *Müsned*, 43: 367 (No. 26347).

(Şekil 5)

Görüldüğü üzere bu hadis de sadece Mısırlılar tarafından değil, Medinelî ve Şamlılar tarafından da nakledilmektedir. Dolayısıyla Zühri'ye isnâdında bir şüphe yoktur.

11. Hadis

Bu hadis merfû olarak belağ sîgasıyla nakledilmektedir.

قال [وحدثني الليث] قال حدثني عقيل عن ابن شهاب قال بلغنا أن رسول الله عليه السلام قال لا ربا في ال[حيوان]⁷⁷

Leys ← Ukayl ← İbn Şihâb ← Rasûllah'ın (a.s.) şöyle dediği bize ulaştı: “Hayvanda (alışverişinde) ribâ yoktur”.

Hz. Peygamber'den “لا ربا في” lafzıyla nakledilen herhangi bir hadis tespit edemedik. Hadisin son kısmındaki kelime tam okunamamakla birlikte kuvvetle muhtemel “الحيوان” olmalıdır. Zira “لا ربا في” kalıbında Zühri'nin Sa'id b. el-Müseyyeb'ten maktû' olarak rivâyet ettiği sadece tek bir hadis bulunmaktadır.⁷⁸

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber'e isnâdı muttasıl olmayan bu rivâyet de temel hadis kitaplarında yer bulamamıştır.

12. Hadis

Bu hadis de belağ sîgasıyla şu şekilde nakledilmektedir.

⁷⁷ Abbot ise silinmiş olan bu kısımda, “العبد بعددين” şeklinde bir ibarenin olabileceğini tahmin etmektedir.

⁷⁸ Mâlik, “Büyu”, 63; Abdürrezzâk, *Musannef*, 8/ 20 (No. 14137).

قال [وحدثني الليث قال حدثني عقيل عن ابن شهاب قال بلغنا أن رسول الله ع[ليه السلام قال لقنوا موتاكم] لا إله إلا الله فإنها تهدم ما قبلها فقيل كيف هي للأحياء يا رسول الله فقال [عليه السلام هي] للأحياء أهدم

Leys ← Ukayl ← İbn Şihâb ← Rasûllah'ın (a.s.) şöyle dediği bize ulaştı: “Ölülerinize “Lâ ilâhe illallâh” şeklinde telkinde bulunun! Zira o önceki (günahları) siler”. Denildi ki: “Ey Allah'ın Rasûlü! O, diriler için nasıldır?” Dedi ki (a.s.): “Diriler için daha etkilidir”.

Söz konusu hadisi aynı senedle sadece Sa'lebî'nin (öl. 422/1031) eserinde şu şekilde tespit edebildik:⁷⁹

وروى عقيل عن ابن شهاب أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: لقنوا موتاكم لا إله إلا الله فإنها تهدم ما قبلها وما بعدها. قالوا: فكيف هي يا رسول الله للأحياء؟ قال: هي للأحياء أهدم

Ebû Ya'lâ (öl. 307/919)⁸⁰ ve Ebû Nuaym (öl. 430/1038)⁸¹ bu hadisi görünürde farklı muttasıl senedlerle nakletseler de bunların zayıf rivâyetler olduğu tespit edilmiştir.⁸² Ukaylî'nin (öl. 322/934) de belirttiği gibi bu bâbda sahih olan başka rivâyetler bulunmakla⁸³ birlikte hadisin bu ve buna yakın lafızlarıyla rivâyetleri mahfûz değildir.

Görüldüğü üzere belağ sîgasıyla nakledilen bu hadis de muteber hadis kitaplarına dahil edilmemiştir.

13. Hadis

Bu rivâyet Zührî'nin yukarıdaki hadis ile ilgili bir sözünü ihtiva etmektedir:

قال وحدثني الليث قال حدثني عقيل عن ابن شهاب قال قد كان رجال من [...] يلقنوا موتاهم حتى إذا أعياهم زعر عوه ولقنوه إياها حتى يموت

⁷⁹ Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Ali el-Bağdâdî es-Sa'lebî, *Şerhu'r-Risâle*, thk. Ebu'l-Fadl ed-Dimyâtî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2007), 1/80.

⁸⁰ Ubeydullah b. Ömer ← Zâide b. Ebî'r-Rukkâd ← Ziyâd en-Nümeyrî ← Enes tarikiyle rivâyet edilmektedir. Ebû Ya'lâ, *Müsned*, 1/71 (No: 70). Bu rivâyet diğerlerinden daha uzuncadır.

⁸¹ Muhammed b. Muhammed el-Mukri' ← Muhammed b. Abdillâh el-Hadramî ← Mahfûz b. Bahr ← Muhammed b. Ebî Ma'ser ← Ebî ← İbrahim b. Muhammed b. Âsim ← Ahîhi ← Huzeyfe b. Yemân ← Urve b. Mes'ud es-Sekaffî ← Rasûllullah (s.a.v.) tarikiyle nakledilmektedir. Ahmed b. Abdillâh b. İshak el-İsfahânî Ebû Nuaym, *Ma'rîfetü's-sahâbe*, thk. Adil b. Yûsuf el-Azzâzî (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1998), 4/2189.

⁸² Bk. Muhammed b. Ömer el-Ukaylî, *Duafâü'l-kebîr*, thk. Abdülmü'tî Emin Kal'acî (Beyrut: Dâru'l-Mektebetü'l-İlmiyye, 1984), 1/65, 2/81.

⁸³ Ukaylî, *Duafâü'l-kebîr*, 1/65.

Leys ← Ukayl ← İbn Şihâb "... bazı adamlar ölülerine telkinde bulunuyorlardı, öyle ki takati kesildiğinde onu silkerler ve ölünceye kadar ona telkinde bulunmaya devam ederlerdi."

İbn Şihâb ez-Zührî'ye nispet edilen bu söze kaynaklarda rastlayamadık.

14. Hadis

Bu hadis de belağ sîgasıyla aşağıdaki gibi rivâyet edilmektedir:

قال وحدثني الليث قال حدثني عقيل عن ابن شهاب قال بلغنا أن رسول الله قد أخذ الجزية من مجوس هجر فأخذ عمر بن الخطاب من مجوس السواد الجزية وأخذ عثمان بن عفان [من البربر الجزية]

Leys ← Ukayl ← İbn Şihâb ← "Rasûlullah Hecer Mecusilerinden cizye aldı. Keza Ömer b. el-Hattâb Sevâd Mecusilerinden, Osman b. Affân ise Berberilerden cizye aldı."

Söz konusu hadis Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (öl. 224/838) tarafından Yûnus b. Yezîd aracılığıyla yine mürsel olarak küçük bir lafız farkıyla nakledilmektedir:⁸⁴

حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَفِيرٍ حَدَّثَنِي بَحْيَى بْنُ أَبِي أُيُوبَ عَنْ يُونُسَ بْنِ يَزِيدِ الْأَيْلِيِّ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخَذَ الْجِزْيَةَ مِنْ مَجُوسِ هَجَرَ، وَأَنَّ عُمَرَ أَخَذَ الْجِزْيَةَ مِنْ مَجُوسِ فَارِسَ، وَأَنَّ عُثْمَانَ أَخَذَ الْجِزْيَةَ مِنَ الْبُرْبَرِ

Ayrıca Ebû Ubeyd eserinin aynı yerinde, papirüsteki senedi bu papirüsün sahibi veya râvisi olduğu düşünülen Yahyâ b. Bükeyr'den aynı şekilde mütâbii olarak kaydetmektedir:

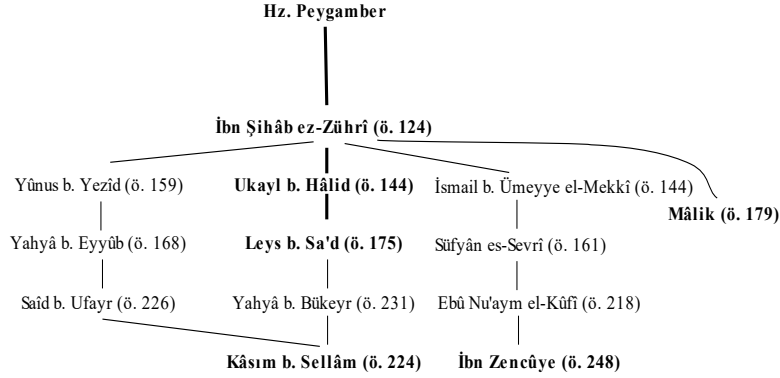
وَحَدَّثَنِي بَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ عَنِ اللَّيْثِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ عَقِيلِ بْنِ خَالِدٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنِ النَّبِيِّ وَعُمَرَ وَعُثْمَانَ مِثْلَ ذَلِكَ

Söz konusu hadis ayrıca hem Medineli Mâlik b. Enes (öl. 179/795)⁸⁵ hem de Mekkeli İsmail b. Ümeyye (öl. 144/761)⁸⁶ tarafından da benzer lafızlarla Zührî'den rivâyet edilmiştir (Bk. Şekil 6).

⁸⁴ el-Kâsım b. Sellâm el-Herevî Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, thk. Halîl Muhammed b. Herrâş (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988), 40. Farklı olarak sadece "Sevâd" yerine "Fâris" kelimesi kullanılmıştır.

⁸⁵ Mâlik, "Zekât", 41.

⁸⁶ Ebû Ahmed Humeyd b. Mahled el-Ezdî İbn Zencûye, *Kitâbü'l-Emvâl*, thk. Şâkir Zîb Feyyâz (Riyad: Merkezü'l-Melik Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1986), 1/136.

(Şekil 6)

Görüldüğü üzere hadis, senedinde hiçbir tasarrufta bulunulmadan aynı şekilde değişik şehirlerde ve dönemlerde orijinal haliyle nakledilmiştir. Bu da hadislerin geriye doğru büyümesi iddialarıyla ilgili genellemelerin mesnetsiz olduğunu ortaya koymaktadır.⁸⁷ Ayrıca papirüsteki bu ve isnâdı kusurlu diğer rivâyetler Juynboll'un, Leys b. Sa'd ile ilgili olarak onun Mâlik'ten duymuş olduğu hadisleri bizzat kendi rivâyetleriymiş gibi kullandığı (hadis hırsızlığı yaptığı) yönündeki iddiasının⁸⁸ da geçersiz olduğunu göstermektedir. Zira böyle bir durumda onun kendisiyle Zühri arasına Ukayl b. Hâlid'i koyması anlamsız olacağı gibi, mürsel olan bu rivâyetleri muttasıl hale getirmemiş olmasının da bir izahı olamaz.

15. Hadis

Bu hadis N. Abbott tarafından aşağıdaki şekilde okunarak tespit edilmiştir:

قال وحدثنني الليث قال حدثني عقيل عن ابن شهاب قال أخبرني عبد الله بن عمر قال حدثني زيد بن خالد [أن رسول الله عليه السلام دعى إلى رجل من بني سلمة توفي فلما حضره سأل عنه فأتني عليه خيرا في عفاقه وجواره من رجل كان مسيكا يعني بخيلا فقال يا ابن سلمة أي داء أدى]89 من الشح فصلوا على صاحبكم

⁸⁷ Bu konuda yukarıdaki rivâyetten bağımsız olarak, yine Mecusilerden cizye alınması ile ilgili Mekkelilerin Basralılardan muttasıl bir senedle naklettikleri bir hadis için bk. Buhârî, "Cizye", 1 (No. 3156).

⁸⁸ Onun bu iddiası için bk. G. H. A. Juynboll, "Nâfi', the Mawlâ of Ibn 'Umar, and His Position in Muslim Hadîth Literature", *Der Islam*, 70/2 (1993), 229-230.

⁸⁹ Okunması güç olan bu yeri Abbott yorumlamak suretiyle "ابن دا أدى" şeklinde okumuştur.

Leys ← Ukayl ← İbn Şihâb ← Abdullah b. Ömer ← Zeyd b. Hâlid ← Rasûlullah Benî Seleme'den ölmüş bir adam (-ın cenazesi) için davet edildi. Davet edilen yere vardığında onun hakkında bilgi aldı. Oradakiler eli sıkı (yani cimri) olan bu adamın iffetini ve komşuluğunu hayırla övdüler. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle dedi: "Ey Benî Seleme! Hangi hastalık cimrilikten daha kötüdür? Arkadaşınız için dua edin!"

Papirüsteki isnâdın son kısmı tam okunamadığından, kanaatimizce Abbott bu hadisin senedini, hatalı yorumlamak suretiyle yukarıdaki şekilde Abdullah b. Ömer üzerinden Zeyd b. Hâlid'e dayandırmaktadır. Halbuki İbnü'l-Bahterî'nin (öl. 339/950) de kullandığını düşündüğümüz bu nüshadaki rivâyet Zeyd b. Sâbit'ten nakledilmektedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو إِسْمَاعِيلَ النَّزْمِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو صَالِحٍ قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ: حَدَّثَنِي عَفَّيْلٌ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دُعِيَ إِلَى رَجُلٍ مِنْ بَنِي سَلَمَةَ، فَلَمَّا حَضَرَهُ سَأَلَ عَنْهُ، فَأَتَتْهُ عَلَيْهِ خَيْرٌ فِي عَفَافِهِ وَجَوَارِهِ مِنْ رَجُلٍ كَانَ مَسِيكًا، قَالَ: يَا بَنِي سَلَمَةَ، وَأَيُّ دَاءٍ أَدْوَى مِنَ الشَّحِّ، صَلُّوا عَلَى صَاحِبِكُمْ.

db | 675

Muhammed ← Ebû İsmail et-Tirmizî ← Ebû Sâlih ← Leys ← Ukayl ← İbn Şihâb ← Abdullah b. Hârice b. Zeyd ← Zeyd b. Sâbit "Rasûlullah (s.a.v.) Benî Seleme'den ölmüş bir adam (-ın cenazesi) için davet edildi..."⁹⁰

Harâitî (öl. 327/938) ise rivâyeti doğrudan Abdullah b. Hârice b. Zeyd b. Sâbit'ten mürsel olarak nakletmektedir⁹¹ ki mahfûz olanın bu olduğu kanaatindeyiz. Zira kaynaklarımızda Abdullah b. Hârice'nin dedesinden bir rivâyeti olduğundan bahsedilmemektedir.⁹² (Bk. Şekil 7)

Mısırlılar dışında Ma'mer'in de Zührî'den benzer bir mürsel rivâyeti bulunmaktadır:

⁹⁰ Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Bahterî b. Müdrîk el-Bağdâdî İbnü'l-Bahterî, *Mecmû'un fihî musannefâtu Ebî Ca'fer İbnü'l-Bahterî*, thk. Nebîl Sa'deddin Cerrâr (Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2001), 182. Burada da papirüsün muhtemel sahibi veya râvisi Ebû Sâlih karşımıza çıkmaktadır.

⁹¹ Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed el-Harâitî, *Mesâviü'l-ahlâk ve mezmûmuhâ*, thk. Mustafa b. Ebu'n-Nasr eş-Şelebî (Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1993), 174-175.

⁹² Bk. Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr* (Haydarabad: Dâiretü'l-Meârifil-Usmâniyye, 1943), 5/79; İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/45.

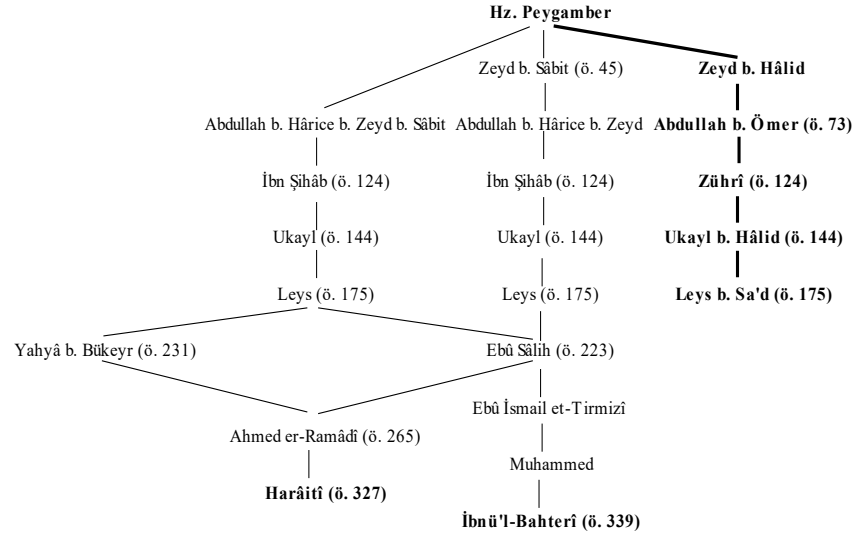
أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنِ الرَّهْرِيِّ عَنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِبَنِي سَاعِدَةَ: مَنْ سَيِّدُكُمْ؟ قَالُوا: الْجَدُّ بْنُ قَيْسٍ، قَالَ: لِمَ سَوَدْتُمْوه؟ قَالُوا: إِنَّهُ أَكْثَرُنَا مَالًا، وَإِنَّا عَلَى ذَلِكَ لَنَزْتُهُ بِالْبُخْلِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَآيُ دَاءٍ أَدْوَأُ مِنَ الْبُخْلِ، قَالُوا: فَمَنْ سَيِّدُنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: يَشْرُ بْنُ الْبَرَاءِ بْنِ مَعْرُورٍ

Abdürrezzâk ← Ma'mer ← Zührî ← Abdurrahman b. Ka'b b. Mâlik: Nebî (s.a.v.), Benî Saïde'ye "Önderiniz kim?" diye sorunca, "el-Cedd b. Kays" cevabını verdiler. Bu sefer Hz. Peygamber "Onu neden önder seçtiniz?" diye sorduğunda onlar "O, malı en çok olanımızdır, ancak biz onun cimri olduğu kanaatindeyiz" Bunun üzerine Nebî (s.a.v.) şöyle dedi: "Hangi hastalık cimrilikten daha kötüdür?" Bu sefer, "Önderimiz kim olsun ey Allah'ın Rasûlü?" diye sordular. O da "Bişr b. el-Berâ' b. Ma'rûr" buyurdu.⁹³

Bu rivâyet daha sonra, "İbn Ka'b b. Mâlik an Ebîhi" senediyle vasl edilmiş görünmektedir.⁹⁴

Zührî'den tamamı problemlili isnâdlarla gelen bu hadis Kûfeliler tarafından da ayrı bir isnâd ile munkatı' olarak nakledilmektedir.⁹⁵

676 | db

(Şekil 7)

⁹³ Ma'mer, *el-Câmi'*, 11/337-338 (No. 20705).

⁹⁴ Örneğin bk. Taberânî, *Mu'cemu'l-kebîr*, 19/81 (No. 163).

⁹⁵ Ebû Süfyân er-Ruâsî Vekî' b. el-Cerrâh, *Kitâbü'z-Züh'd*, thk. Abdurrahman Abdülcebbar el-Ferivâi (Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1984), 656 (No. 374).

Bütün bu rivâyetlerin ortak özelliği ise temel hadis kitaplarında yer bulamamış olmalarıdır. Lakin farklı nitelikte, çoğu mürsel/munkatı olan bu rivâyetlerin yerini Buhârî ve diğerlerinin Câbir b. Abdillâh'tan (öl. 78/697) naklettiği Mekki/Medenî uzunca bir hadis⁹⁶ almıştır denilebilir.

16. Hadis

Bu hadis papirüste mürsel olarak aşağıdaki şekilde nakledilmektedir.

قال وحدثني الليث قال حدثني عقيل عن ابن شهاب أنه قال صنعت لرسول الله نمره فلبسها ثم خرج متزرا بها ففقد وهو يضرب على يده فعجب ب[ها] أبا بكر إذ قال رجل يا رسول الله اكسنيها فدخل فاتزر إزاره الذي كان اتزر ونزعها وخرج بها فرما بها إلى الرجل الذي كان سألها إياها قال] ولامه الناس وقالوا أرايت عجب رسول الله بها وتخلخل إزاره ثم سألته فقال قد كان ما كان قال وتوفي رسول الله وله نمره قد نسج [له] ف[دفن] فيها

Leys ← Ukayl ← İbn Şihâb ← “Rasûlullah'a alaca çizgili bir elbise dikildi, o da onu giyindi. Sonra o elbise üzerinde olduğu halde dışarı çıktı ve bir yere oturdu. O sırada (keyfinden) bir eline vuruyordu. (Rasûlullah'ın bu hali) Ebû Bekir'in hoşuna gitti. O vakit adamın biri “Ey Allah'ın Rasûlü onu bana giydir!” dedi. Hz. Peygamber içeri girdi, daha önce giydiği izârını üzerine giydi ve o (çizgili) elbiseyi çıkardı. Tekrar dışarı çıktı ve onu kendisinden isteyen adama doğru attı. Bunun üzerine orada bulunan insanlar adamı ayıpladı ve şöyle dediler: “Onun Rasûlullah'ın hoşuna gittiğini görmedin mi de izârını çıkarttın, sonra ondan onu istedin”. “Olan oldu” dedi. Nihayetinde Rasûlullah üzerinde alaca çizgili bir elbise olduğu halde vefat etti ve onunla defnedildi.”

db | 677

Hadise farklı bir metin ve sened ile Buhârî'de rastlamaktayız:

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي حَازِمٍ قَالَ: سَمِعْتُ سَهْلَ بْنَ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: جَاءَتِ امْرَأَةٌ بِبُرْدَةٍ قَالَ: أَنْتَرُونَ مَا الْبُرْدَةُ؟ فَقِيلَ لَهُ: نَعَمْ، هِيَ الشَّمْلَةُ مَنْسُوجٌ فِي حَاشِيَتَيْهَا، قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي نَسَجْتُ هَذِهِ بِيَدِي أَكْسُوكَهَا، فَأَخَذَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُحْتَاجًا إِلَيْهَا، فَخَرَجَ إِلَيْنَا وَإِنَّهَا إِزَارُهُ، فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، اكْسِنِيهَا. فَقَالَ: نَعَمْ. فَجَلَسَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْمَجْلِسِ، ثُمَّ رَجَعَ، فَطَوَّأَهَا ثُمَّ أَرْسَلَ بِهَا إِلَيْهِ، فَقَالَ لَهُ الْقَوْمُ: مَا أَحْسَنْتَ، سَأَلْتَهَا إِيَّاهُ، لَقَدْ عَلِمْتَ أَنَّهُ لَا يَزِدُ سَائِلًا، فَقَالَ الرَّجُلُ: وَاللَّهِ مَا سَأَلْتُهُ إِلَّا لِتَكُونَ كَفَيْي يَوْمَ أَمُوتُ، قَالَ سَهْلٌ: فَكَانَتْ كَفَنَهُ

⁹⁶ Kuteybe b. Saîd ← Süfyân ← İbnü'l-Münkedir ← Câbir b. Abdillâh ← Rasûlullah (s.a.v.) tarikiyle nakledilmektedir. Buhârî, “Megâzî”, 75 (No. 4383); Müslim, “Fadâil”, 60 (No. 2314).

Yahyâ b. Bükeyr ⇐ Ya'kûb b. Abdurrahman ⇐ Ebû Hâzim ⇐ Sehl b. Sa'd (r.a.): "Bir kadın bir bürde getirdi. (Sehl yanındakilere hitaben) "Bürde nedir bilir misiniz?" diye sordu. Ona, "Evet, kenarları dokunmuş bir abadır" denildi. Kadın "Ey Allah'ın Rasûlü! Bunu ellerimle dokudum, onu sana giydireceğim" dedi. Nebî (s.a.v.) ihtiyacı olduğundan bürdeyi aldı. Sonra Hz. Peygamber bu bürdeyi izârı olarak giyinip bizim yanımıza çıktı. Topluluktan bir adam "Yâ Rasûlullah, onu bana giydir" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) "Peki" diyerek mecliste oturdu. Sonra hücreesine döndü ve o bürdeyi çıkarıp dürdükten sonra onu isteyen adama yolladı. Bunun üzerine mecliste bulunan topluluk o isteyen kişiye "Sen bu işi güzel yapmadın. Peygamber'in hiçbir isteyeniyi geri çevirmeyeceğini bildiğin halde ondan bu bürdeyi istedin" diye serzenişte bulundular. Adam ise, "Vallahi ben onu başka sebepten değil, ancak öleceğim günde benim kefenim olması için istedim" şeklinde kendini savundu. Sehl dedi ki: "Gerçekten de bu bürde onun kefeni oldu."⁹⁷

678| db

Görüldüğü üzere söz konusu papirüsteki Mısırlıların naklettiği bu hadis, isnâdındaki kopukluk nedeniyle itibar görmemiş ve zamanla rivâyeti terk edilmiş, onun yerine başka bir senedle Medinelilerin naklettiği Sehl b. Sa'd rivâyeti itibar görmüştür. Ayrıca bu ve yukarıdaki diğer bazı rivâyetlerin Buhârî'de, Yahyâ b. Bükeyr'den aynı senedlerle naklediliyor olması, onun bu yazılı belgeye sahip olduğu ihtimalini de güçlendirmektedir.⁹⁸

17. Hadis

Yine Zührî'den mürsel olarak rivâyet edilen bir hadisin ilk kısmı papirüsün sonunda yer almakta, geri kalan kısmı bulunmamaktadır. Metnin mevcut kısmı şu şekildedir:

قال وحدثني الليث قال حدثني عقيل عن ابن شهاب أن رسول الله لما نحر يوم الحديبية] ... [فأمرهم أن يحلقوا فلم يفعلوا ثم أمرهم الثانية والثالثة فلم يفعلوا فدخل على أم [سلمة]

⁹⁷ Buhârî, "Büyü", 31 (No. 2093).

⁹⁸ Yazılı rivâyet teorisi hakkında bk. M. Fuad Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar* (Ankara: kitâbiyât, 2000). Buhârî'nin Yahyâ b. Bükeyr'in bütün hadislerini sadece tahdîs veya ihbar sîgasıyla nakletmiş olması onun bu nüshanın tamamını Yahyâ'dan semâ yoluyla aldığını veya ona arz ettiğini göstermektedir.

⁹⁹ Bu kısım okunması güç olmakla birlikte Abbott tarafından "هو وأبو بكر" şeklinde okunmuştur.

Leys ← Ukayl ← İbn Şihâb ← “Rasûlullah Hudeybiye gününde kurban kestiğinde..., ashâbına saçlarını tıraş etmelerini emretti. Ancak onlar bu emri yerine getirmediler. Sonra onlara bunu ikinci kez, hatta üçüncü kez emretti, ancak yine yapmadılar. Daha sonra Ümmü Seleme'nin yanına girdi...”

Hadisin Leys'ten rivâyeti mevcut kaynaklarda bulunmamaktadır. Bununla birlikte söz konusu hadis, İbn Şihâb'dan muttasıl senedlerle ancak farklı bazı lafızlarla nakledilmektedir.¹⁰⁰

عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِدْرِيسَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنِ الرَّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الرَّبِيعِ عَنْ مَرْوَانَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ غَامَ صَدُوءَ فَلَمَّا انْتَهَى إِلَى الْخُدَيْبِيَّةِ اضْطَرَبَ فِي الْحِلِّ وَكَانَ مُصَلِّيًا فِي الْحَرَمِ فَلَمَّا كَتَبُوا الْفَصِيَّةَ وَفَرَّغُوا مِنْهَا دَخَلَ عَلَى النَّاسِ مِنْ ذَلِكَ أَمْرٌ عَظِيمٌ، قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ، انْحَرُوا، وَاحْلِفُوا، وَأَجْلُوا» فَمَا قَامَ رَجُلٌ مِنَ النَّاسِ ثُمَّ أَعَادَهَا فَمَا قَامَ أَحَدٌ مِنَ النَّاسِ فَدَخَلَ عَلَى أُمِّ سَلَمَةَ فَقَالَ: «مَا رَأَيْتِ مَا دَخَلَ عَلَى النَّاسِ؟» فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَذْهَبَ فَانْحَرَ هَدْيِكَ وَاحْلِقَ وَأَجَلَ فَإِنَّ النَّاسَ سَيَجْلُونَ فَانْحَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَحَلَقَ وَأَحْلَى

Papirüsteki 14 merfû rivâyetin 11'i¹⁰¹ (7'si belağ sîgasıyla olmak üzere) mürsel, geri kalan 3'ü mevsûl¹⁰² olarak nakledilmektedir. Yukarıda muttasıl bir senede sahip olan bu hadislerin tamamının diğer şehirlerden mütâbileri olduğu tespit edilmiştir. Burada mürsel rivâyetlerinin çokluğunun Zührî ile ilgili bir durum olduğu belirtilmelidir.¹⁰³ Zira Leys'in Yahyâ b. Saîd el-Ensârî'den rivâyetlerinin yer aldığı diğer bir papirüste bu durum görülmemektedir.¹⁰⁴ Nitekim bu nedenle isnâdı tam olmayan bu Zührî hadisleri muteber hadis kitaplarında yer almamıştır. Daha da önemlisi, bu hadisler muttasıl hale getirilerek senedler üzerinde bir tasarrufta bulunulmamıştır.

¹⁰⁰ Bk. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 7/383 (No. 36840); Ahmed, *Müsned*, 31/236 (No. 18920); Buhârî, “Muhsar”, 3 (No. 1811).

¹⁰¹ Belağ sîgasıyla gelen hadisler: 3, 5, 6, 7, 11, 12, 14. Diğer mürsel hadisler: 8, 15, 16, 17.

¹⁰² Bk. 2, 4, 10. hadisler.

¹⁰³ Nitekim İmam Mâlik'in *Muvatta*'nda da bunun çok sayıda örneği görülmektedir.

¹⁰⁴ Bk. Abbott, *Papyri*, 185-187. Papirüste (okunabilen) merfû hadislerin tamamı muttasıl bir senede sahiptir. Buna karşılık söz konusu papirüsteki rivâyetlerin çoğu Yahyâ'ya ait maktû haberlerdir. Dolayısıyla her bir rivâyet grubu (cüz) nakledildiği hocanın hususiyetini taşımaktadır. Mesela Yahyâ, Medine kadısı, fakîh birisidir. Bk. Ebû Abdullah Şemseddîn ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 1: 104. Dolayısıyla onun fetvaları da nakledilmektedir.

Sonuç

Mısır'da bulunan ve dünyanın değişik kütüphanelerine dağılmış bulunan papirüs fragmanları hadislerin otantikliğini tespit açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmamızda Mısır'ın ünlü muhaddis ve fakîhi olan Leys b. Sa'd kanalıyla İbn Şihâb ez-Zührî'ye nispet edilen el yazmasını değişik açılardan tahlil etmeye çalıştık. Bu ve diğer papirüs ve kâğıt yazmalardaki hadisler Leys b. Sa'd'ın meşyeha (mu'cem) türü bir hadis kitabının parçaları (cüzleri) görünümündedir. İncelenen bu papirüs sayfasında ise onun Ukayl b. Hâlid aracılığıyla Zührî'den naklettiği hadisler yer almaktadır. Muhtemelen bunun öncesinde ve sonrasında başka Zührî hadisleri de bulunmaktaydı. Bunların çoğunun asıllarının da yazılı olarak Leys ve diğer müdevvinlere intikal ettiği rahatlıkla söylenebilir. Söz konusu papirüste, hadislerin rivâyet senedlerinde adı geçen her üç ismin kitap sahibi olması, Mısır'daki hadis rivâyetinde yazı/kitap kültürünün yerini göstermesi bakımından önemlidir.¹⁰⁵

680 | db

Sahîfedeki mürsel olan 11 hadisten sadece 3'ü¹⁰⁶ Taberânî'nin (öl. 360/971) *Mu'cem*'leri gibi geç dönem eserlerinde vasledilmiştir. Bu vasletme durumu hicrî ilk üç yüzyıl temel hadis kitaplarında görülmemektedir. Buradan hareketle J. Schacht gibi bazı oryantalistlerin iddia ettikleri, muttasıl olmayan senedlerin sonradan vasledildikleri iddialarının bu sahîfe bağlamında asılsız olduğu ortaya çıkmaktadır. Elbette sistematik olmamak kaydıyla isnâdları vasletmenin daha çok ikinci derece hadis kitaplarında zayıf râvilerin rivâyetlerinde görüldüğü gerçeği de inkâr edilemez. Nitekim illel ilmiyle uğraşan âlimlerin bunların bir kısmını tespit ettikleri bilinmektedir. Ayrıca bu papirüsteki rivâyetlerden hareketle Juynboll'ün Leys b. Sa'd hakkındaki hadis hırsızlığı iddiasının da mesnetsiz olduğu ortaya konulmuştur.

Öte yandan araştırdığımız papirüsteki hadisler içerisinde mürsel (zayıf)¹⁰⁷ olan rivâyetler itibar görmeyerek temel hadis kitaplarında yer bulamamıştır. Bu durum, hadis ricâli ve usûl kitaplarında yer alan, Zührî'nin mürsellerine itibar edilmediği yönündeki teorik bilgi ile de uyumludur. Yahyâ b. Saîd el-Kattân (öl. 198/813) ve

¹⁰⁵ Bu konuda geniş bilgi için bk. Akgün, "Hicrî 2. ve 3. Yüzyıllara Ait Mısır Menşeli Papirüslerdeki Hadislerin Kaynakları", 2-34.

¹⁰⁶ 3, 5, 12. hadisler.

¹⁰⁷ 3, 5, 6, 7, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 16. hadisler.

İmam Şâfiî (öl. 204/820), onun zayıf bazı râvileri hazfettiğini söylemektedirler. Ancak bu hazfedilen kişilerin her zaman zayıf/metrûk râviler olmayıp, bazen de siyâseten tasvip etmediği veya hoşlanmadığı kişilerin olabileceği de düşünülmelidir. Dolayısıyla böylesi kişilerin hadisin sıhhatine olumsuz bir etkisi olmayabilir. Aynı bir senedle muttasıl olarak ortaya çıkan hadisler bu türdendir denilebilir. Yine şahidi bulunan mürsel hadisler de bu şekilde değerlendirilebilir.

Farklı coğrafyalardaki hadis verileri arasındaki uyumu da göstermeyi amaçlayan bu çalışmada, Zührî'nin papirüsteki zayıf olanlar da dâhil hadislerinin neredeyse tamamının, değişik coğrafyalarda rivâyet edildiği tespit edilmiştir. Bu da papirüsteki hadislerin Zührî'ye isnâdı konusunda hiçbir şüpheye yer bırakmamaktadır. Lakin yukarıda da belirtildiği üzere onun rivâyetlerinin Hz. Peygamber'e nispetinin mevsukiyeti büyük oranda söz konusu değildir.

Son olarak kuvvetle muhtemel Yahyâ b. Bükeyr'e ait olan bu papirüsün bir nüshası kanaatimizce Buhârî tarafından da kaynak olarak kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abbott, Nabia. *Studies in Arabic literary Papyri II: Qur'anic commentary and tradition*. Chicago: The University of Chicago, 1967.
- Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ebû Bekr es-San'ânî. *el-Musanef*, thk. Habîburrahmân el-A'zamî. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983.
- Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. Huseyn b. Abdullah el-Bağdâdî. *eş-Şerî'a*. thk. Abdullah b. Ömer ed-Demîcî. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1999.
- Akgün, Hüseyin. "Bölgelerarası Rivâyet Farklılıkları Açısından Mısır'daki Hadis Kültürünün Tahlili (Yezîd b. Ebî Habîb'in (öl. 128) Rivâyetleri Özelinde)". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (2015), 7-29.
- Akgün, Hüseyin. *Hadis Rivâyet Coğrafyası*. İstanbul: İFAV, 2019.
- Akgün, Hüseyin, "Hicrî 2. ve 3. Yüzyıllara Ait Mısır Menşeli Papirüslerdeki Hadislerin Kaynakları". *Tokat İlmîyat Dergisi*. 8/1 (2020), 2-34.
- Bâhilî, Ebu'l-Cehm el-Alâ b. Mûsâ. *Cüz'ü Ebi'l-Cehm el-Alâ b. Mûsâ el-Bâhilî*. thk. Abdurrahim b. Muhammed el-Kaşkarî. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1999.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Huseyn. *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *et-Târîhu'l-kebîr*. Haydarabad: Dâiretü'l-Meârifî'l-Usmâniyye, 1943.
- Cirit, Hasan. "Hicrî II. Asır Muhaddis ve Fakihlerden Leys b. Sa'd, İlmi Kişiliği ve Eserleri". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (2000), 183-201.
- Cirit, Hasan. *Leys b. Sa'd ve Hadis Cüz'ü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1988.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer. *el-İlelü'l-vâride fi'l-ehâdisi'n-Nebeviyye*. thk. Mahfûzu'r-rahmân Zeynullah. Riyad: Dâru Taybe, 1985.

- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. İshak el-İsfahânî. *Ma'rifetü's-sahâbe*. thk. Adil b. Yûsuf el-Azzâzî. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1998.
- Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm el-Herevî. *Kitâbu'l-Emvâl*. thk. Halîl Muhammed b. Herrâş. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali el-Mevsilî. *Müsnedü Ebî Ya'lâ el-Mevsilî*. thk. Hüseyin Selîm Esed. Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1984.
- Ertürk, Mustafa. "Haber-i Vâhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14/349-352. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Erünsal, İsmail E. *Orta Çağ İslâm Dünyasında Kitap ve Kütüphâne*. İstanbul: TİMAŞ, 2018.
- Fesevî, Ya'kûb b. Süfyân. *el-Ma'rife ve't-târîh*. thk. Ekrem Ziyâ el-Umerî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981.
- Harâtî, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed es-Sâmirî. *Mekârimü'l-ahlâk*. thk. Eymen Abdülcâbir el-Buhayrî. Kahire: Dâru'l-Âfâkî'l-Arabiyye, 1999.
- Harâtî, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed es-Sâmirî. *Mesâvîü'l-ahlâk ve mezmûmuhâ*. thk. Mustafa b. Ebu'n-Nasr eş-Şelebî. Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1993.
- Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Bağdâdî. *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*. thk. Ebû Abdullah es-Sevraķî ve İbrahim Hamdî el-Medenî. Medine: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Bağdâdî. *Târihu Bağdâd*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2002.
- İbn Adî, Ebû Ahmed el-Cürcânî. *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasen. *Târihu Medîneti Dimaşk*. thk. Ömer b. Garâme el-Amravî. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbn Batta, Ebû Abdullah Ubeydullah b. Muhammed el-Ukberî. *el-İbâne an şer'ati'l-fırkatî'n-nâciye ve mücânebeti'l-fırakî'l-mezmûme*. thk. Rızâ Mu'tî vd. Riyad: Dâru'r-Râye, 1994.
- İbn Ebî Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî. *Âdâbü'ş-Şâfiî ve menâkıbhuhû*, thk. Abdülganî Abdülhâlik. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Ebî Hâtım Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1952.
- İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed. *el-Musannef*. thk. Kemal Yûsuf el-Hût. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1988.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Tehzîbü'r-tehzîb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984.
- İbn Sîrîn, Ebû Bekr Muhammed b. Sîrîn el-Basrî. *Tefsîru'l-ahlâm*. Kahire: Şeriketü ve Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu, 1940.
- İbn Zencûye, Ebû Ahmed Humeyd b. Mahled el-Ezdî. *Kitâbü'l-Emvâl*, thk. Şâkir Zîb Feyyâz. Riyad: Merkezü'l-Melik Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1986.
- İbnü'l-Bahterî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Bahterî b. Müdrîk el-Bağdâdî. *Mecmû'un fihî musannefâtu Ebî Ca'fer İbnü'l-Bahterî*. thk. Nebîl Sa'deddin Cerrâr. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2001.
- Juynboll, G. H. A. "Nâfi", the Mawlâ of Ibn 'Umar, and His Position in Muslim Hadîth Literature". *Der Islam*. 70/2 (1993), 207-244.
- Juynboll, G. H. A. "(Re)Appraisal of Some Technical Terms in Hadith Science". *Islamic Law and Society*. 8/3 (2001), 303-349.
- Kızıl, Fatma, *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidî*. İstanbul: İSAM, 2013.
- Leys b. Sa'd. *Cüz' fihî meclis min fevâidi'l-Leys b. Sa'd*. thk. Muhammed b. Rızk b. Tarhûnî. Riyad: Âlemü'l-Kütüb, 1987.
- Ma'mer b. Râşid el-Ezdî. *el-Câmi'*. nşr. Habîburrahmân el-A'zamî. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403/1983.
- Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî. *el-Muvaţta'*. nşr. Muhammed Fuâd Abdül-bâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1985.

- Özen, Şükrü. "Leys b. Sa'd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/164-168. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Princeton Üniversitesi Kütüphanesi. *Islamic Manuscripts*, Garrett no. 543H, 18a (9. satır). <https://dpul.princeton.edu/islamicmss/catalog/vq27zn471> Erişim: 12.04.2020
- Rânehürmüzî, Ebû Muhammed Hasan b. Abdurrahman. *el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*. thk. Muhammed Acâc el-Hatîb. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984.
- Sa'lebî, Ebû Muhammed Abdülvehhâb b. Ali el-Bağdâdî. *Şerhu'r-Risâle*. thk. Ebu'l-Fadl ed-Dimyâtî. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2007.
- Sezgin, M. Fuad. *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*. Ankara: kitâbiyât, 2000.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefî. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme. *Şerhu Müşkili'l-âsar*. thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *İlelu't-Tirmizî'l-kebîr*. thk. Subhî es-Sâmerrâî vd. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1989.
- Ukaylî, Muhammed b. Ömer. *Duafâü'l-kebîr*. thk. Abdülmü'tî Emin Kal'acî. Beyrut: Dâru'l-Mektebetü'l-İlmiyye, 1984.
- Vekî' b. el-Cerrâh, Ebû Süfyân er-Ruâsî. *Kitâbü'z-Zühd*. thk. Abdurrahman Abdülcebbâr el-Ferîvâî. Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1984.
- Yezîd b. Ebî Habîb. *Cüzü ehâdîsi Yezîd b. Ebî Habîb el-Mısırî. Ehâdîsu'ş-şuyûhi'l-kibâr – Akdemü'l-mahtûtâtü'l-hadîsiyye* içerisinde (s. 11-64). thk. Hamza Ahmed Zeyn (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2004).
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddîn. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddîn. *Tezkiretü'l-huffâz*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998.
- Zührî, Ebu'l-Fadl Ubeydullah b. Abdurrahman b. Muhammed. *Hadîsü'z-Zührî*. thk. Hasan b. Muhammed b. Ali. Riyad: Mektebetu Edvâi's-Selef, 1998.
- Zürkânî, Muhammed b. Abdülbâkî b. Yûsuf. *Şerhü'z-Zürkânî alâ Muvatta' el-İmâm Mâlik*. thk. Tâha Abdurraûf Sa'd. Kahire: Mektebetü's-Sekâfiyyeti'd-Dîniyye, 2003.

EK-1: Recto (ön yüz)

684 | db

Chicago Oriental Institute Kütüphanesi, 17627 (Abbott, Plate 11)

EK-2: Verso (arka yüz)

db | 685

Chicago Oriental Institute Kütüphanesi, 17627 (Abbott, Plate 12)

Reviewing Narratives on an Egyptian Papyrus that is Attributed to Ibn Shihāb al-Zuhrī (d. 124/742) in terms of Mutāba‘āt

Hüseyin AKGÜN *

Extended Abstract

A previous study researched the relationship between Egypt-based narrations and Hedjaz-based narrations (many of them from Madinah) with reference to the imputation hadiths by predicating the narrations of Egyptian Yazīd b. Abī Habīb (d. 128/746) upon. It was shown that hadiths from an Egyptian narrator were narrated in Egypt approximately for 100 years; then, the same hadiths were collected from both two regions by Hījri 3rd century in the same way. About our study, we endeavored to compared hadiths on an Egyptian-based papyrus from Madinah with mutābi‘ of hadiths in Madinah and other cities.

The document that was utilized in this research is recorded by 17627 number in Chicago Oriental Institute Library and also dated to the Hījri date 2nd century or early 3rd century. All the narratives on related document consist of hadiths which were narrated from Ibn Shihāb al-Zuhrī (d. 124/742) who narrated from ‘Uqayl b. Hālid al-Aylī (d. 144/761) who narrated from Laith b. Sa’d (d. 175/791).

Laith b. Sa’d who is the first narrator on papyrus was one of the intelligent students of Yazīd b. Abī Habīb (d. 128/746) in Egyptian madrasahs. For findings, Laith who stayed in Madinah at different dates went to Iraq. Rumor has it that Laith wrote the hadiths and had book; he also was generous on ratifying (*ijāzah*) for someone who wanted ratification to narrate hadiths. Laith who is accepted as one of the narrators who first applied to ‘ard style in narration technique; preferred narration via kitābah and munāwalah as opposed to many of narrators; for him, it was allowable to write and send hadiths.

Laith wrote hadiths which were collected from several masters on qarātīs. He, then, transferred them to parchments (الرق). It can be thought that fascicles which we have in parts and whose each part are attributed to different masters are the parts of this book.

Much as it is not certain how related papyrus has inherited these days, we can still make some observations. For Abbott, the papyrus is dated to no later than the beginning of the 3rd century. Accordingly, the related papyrus must have belonged to one of the students of Laith or the students who copied from Laith. In addition to all these, for Abbott, there is a stronger possibility that related papyrus belongs to Yahyā b. Bukair (d. 231/845) (or his copyists).

* Assoc. Prof., Ondokuz Mayıs University, Faculty of Theology, Department of Hadith, Samsun, Turkey, huseyinakgun@hotmail.com, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-5335-9901>

11 (7 of them with the *balagha* transmission term) of 14 marfu' narratives on papyrus are expressed as mursal; 3 of them are expressed as mawsul. For determinations, those all hadiths which have an adjoining note have mutabi' from other cities. Here, we should also mention that crowd of mursal narrations is a situation about Zuhri. Because the same situation cannot be seen in another papyrus of Laith consisting of narrations from Yahya b. Sa'd al-Ansari. Therefore, these hadiths from Zuhri have not found a place in respected hadith books. More importantly, there is not disposed on notes by making these hadiths adjoinant.

Hadiths on this papyrus, other papyruses and paper manuscripts look like the parts (fascicles) of a hadith book of type *mu'jam* of Laith b. Sa'd. This papyrus page that we analyze only has hadiths which were narrated from Uqayl b. Halid via Ibn Shihab al-Zuhri. Probably, there also were other hadiths of Zuhri before and after that. We can easily say that many of them were inherited to Laith and other narrators in written form. Three names which are mentioned on narration notes of hadiths in related papyrus have books; this is important in terms of showing the writing/book culture in hadith narration in Egypt.

Only 3 of 11 mursal hadiths on the page were combined in late period writings just as *al-Mu'jam's* of al-Tabarani (öl. 360/971). This circumstance is not observed in the main hadith books of the first three centuries. Starting from this point of view, it is seen as part of this sahifah that allegations of some orientalist that non-adjoinant notes are combined later are untrue. Of course, it is irrefutable that non-systematically combination of imputations is mostly seen in the narratives of less reliable narrators in the second-degree hadith books. However, we know that intellectuals who interest in 'ilal science found a part of them. With reference to narratives on related papyrus, J. H. A. Juynboll's allegations (hadith theft) about Laith b. Sa'd are baseless.

On the other hand, mursal (da'if) narratives within hadiths on related papyrus could not find a place in main hadith books. This situation is also compatible with the theoretical knowledge that Zuhri's mursals in hadith dignitaries and procedural books are not respected. On the other hand, mursal narratives within hadiths on related papyrus could not find a place in main hadith books.

It is determined in this study that also aimed to show the harmony between hadith data in different geographies that almost all the Zuhri's hadiths including less reliable ones on the papyrus have narration from different geographies. This leaves no room for doubt about the imputation of hadiths on related papyrus to Zuhri.

Keywords: al-Zuhri, Egypt, Papyrus, Mutaba'at, Narrative Geography.

